

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE İTİLAFLARININ SAVAŞ HUKUKUNA AYKIRI DAVRANIŞLARI

Ahmet Esenkaya*

Önsöz

Barış ve huzur içerisinde, savaşırsız bir dünyada yaşamak, tüm insanlığın belki de en çok özlemine çektiği arayışların en başta gelenidir. Ancak öyle zamanlar olur ki, kendinizi aniden geri döndüremez bir savaşın batağı içinde buluverirsiniz. Birinci Dünya Savaşında yer alan Osmanlı Devleti'nin, yedi cephede İtilaf Ordusuyla savaşmak zorunda kalması; dört yıl boyunca genç yaştaki askerlerinin bir çoğunu kaybetmesi sonucu duyduğu ıstırap herhalde böyle bir arayışın en kalıcı örneğidir.

Savaş denildiğinde; her an akla gelmedik istisnasız ölümler, yaralanmalar, çaresizlikler, çözümsüzlükler, hastalıkların yanı sıra, pek çok milletin altına imza koyduğu "kuralına uygun savaş yapma" prensipleri de neyse ki belirli kriterlere bağlanmıştır. Bu kural-kriterler istisna kabul etmez oldukları için her savaşta olduğu gibi aslında Çanakkale muharebeleri için de geçerlidir.

Üzülerek belirtmek gerekir ki, dönemi açısından çağdaş bir görünüm sergileyen İngiltere ve Fransa, bu muharebelelerde uluslararası savaş kurallarına uymayan pek çok uygulamalara girişmiş ve bunu savaş boyunca da sürdürmüşlerdir.

İtilaf kuvvetlerinin pek çoğu insanlık dışı olarak nitelenebilecek savaş kurallarını hiçe sayan davranışlar sergilemeleri, Türk yetkili birimleri tarafından, Cenevre Uluslararası Kızılhaç Komite Başkanlığı'na ve Amerika büyükelçisine bildirilir; bu birimler aracılığıyla İngiltere ve Fransa hem protesto edilir ve hem de uyarılmaları istenir.

Makalede böyle bir konu başlığının seçilmesi, çağdaş dünyanın dikkatini tekrar aynı olayların yaşanmasına çekmek amacıyla dayanamaktadır.

Çalışma, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi'ndeki konu ile ilgili taranan belgeler, birinci ve ikinci derece matbu eserler, anılar, 1915 yılı

* Yrd. Doç. Dr. : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi.

başını'nı araştırılarak düzenlenmiş mütevazı bir deneme niteliğinde olup bu alanda çalışma yapmak isteyenler için bir başlangıç açısı oluşturmayı da arzulamaktadır.

Giriş

Öncelikle savaş esnasında sivil biremler, hastaneler, sargı yerleri, hastane gemileri, bu gemilere hasta taşıyan sağlık hizmetleriyle görevli deniz araçları ile karada; yaralı, hasta taşıyan ve ambulans görevi yapan araçların savaşta statüsüne yönelik pek çok kuralın 1864 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nde yer aldığını hatırlamakta yarar görmekteyiz.

Yaklaşık çeyrek asır sonra yenilenen 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin insani prensiplerle ilgili bölümlerinde yeni bazı esaslar belirtilmiştir. Bu esasların hepsinin altına imza koyan ulusların belli başlılarından biri de Osmanlı Devleti'dir.¹

İhtiyaç üzerine yeniden belirlenip imzaya sunulan maddeler arasında, Kızılhaç ve Kızılay Bayrakları'nın çekilmesi ile ilgili hükümler belirlenmiştir. Bu hükümler gereği, beyaz zemin üzerine kırmızı hilalden oluşun, 6 Temmuz 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ndeki çerçeveye uyularak; hem karada, hem de denizdeki sağlık kurum, kuruluş ve araçlarına Kızılay bayrağı, belirtilen ölçülere ve prensiplere uygun olarak çekilmiştir.

Yukarıda sözü geçen Cenevre ve La Haye Anlaşmaları'na göre bu tür sağlık kuruluşlarına asla saldırı olmayacak, personeli ve araçları alınmayacaktır.²

Daha sonra bu hükümler 18 Ekim 1907 tarihli La Haye Sözleşmesi'nde de tekrarlanmıştır.

Fakat savaş içinde bu kurallara çoğu zaman uyulmamış; 1914 yılı Ağustos ayından savaş sonuna kadar çeşitli sağlık kurum, denizdeki sağlık

araçları, sivil alanlar ve yerleşim yerleri yukarıda belirtilen sözleşmelere aykırı biçimde saldırılara hedef olmuştur.³

Anlaşma dışı davranışlar sürüp giderken hükümet yetkilileri, askeri sorunlu biremler, Kızılay Cemiyeti ve basın, sesini duyurmak için büyük çabalar harcamıştır. Bu çabalardan birisi de kamuoyunu aydınlatmak olduğu için bu konuda pek çok haber, yazı ve fotoğrafın da yer aldığı dönemin medyası üzerine düşen görevi olabildiğince yapmaya çalışmıştır.

Bu arada Tanin gazetesinde yer alan başyazar Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'e ait görüş ve düşüncelerin bir kısmını, konu ile ilgili ilginç bir örnek olması açısından yansıtmakta yarar görmekteyiz. Savaş hukukuna aykırı davranışları kaleme alarak kamuoyuna durumun içler acısı halini aktarmaya çalışın başyazarın aşağıdaki görüşleri son derece anlamlıdır:⁴

"Gazetemizin dünkü sayısında yer alan resmi tebliğde özellikle şu satırlar dikkatinizi çekmektedir:

"Bir düşman monitörünün Arburnu önünde açılan ağığa hastane gemisini kendisine siper ederek buradaki mevzilerimize ateş açtığı görülmüştür."

Ne alçakça bir hareket, ne alçaklık... Bu ne mertliğe ne ahlaka, ne insanlığa yakıştır. Bir hastane gemisinin arkasına saklanıp ateş açmak!... Demek ki sefkat ve merhametimizden de yararlanmanın asla izin veremeyeceklerini hasta düşmanlara ateş emeye vicdanlarının asla izin veremeyeceklerini bildikleri ahlaki faziletlerimizi lakdir etikleri için hastane gemilerini siper yapıyorlar. Türk merhametinin arkasına namertçe ve alçakça gizlenerek oradan bize gulle atacak kadar küçüklük gösteriyorlar. Bunları yapanlar da Afrika'nın yamyam vahşileri değil, kendilerini mevci uğurluğun en büyük kurucuları ve yayıcıları sayan düşmanlar!... Dünyada zannediyoruz ki bundan daha fazla alçaklık, bundan daha fazla bir kötülük, bundan daha fazla bir derecede ahlak ve maneviyat düşüklüğü akla gelmez.

Yaşasın kahraman ve şerefli Türkler ki, kendilerini korumak için böyle hastane gemilerini siper edecek derecede güçlenen düşmanlara karşı karşılık vermeye tenezzül bile etmemişler ve bu derece kötü hareketlere karşı yaralı ve hasta düşmanlara karşı yine yüksek karakterlilik göstermekten geri durmamışlardır.

1 Sadece bir konuda farklı dışınca Osmanlı Devleti görüşünü ortaya koymuştur. Sembol konusunda sahibi olduğu medeniyeti temsil, ilgili bu hükümlere uyacağını ancak Kızılhaç Bayrağı yerine Kızılay Bayrağı çekeceğini bildirmiş; sonunda Kızılay bayraklarını da ayırt edici bir işareti olarak kullanılabileceği kabul edilmiştir.

2 Çanakkale Boğaz Komutanlığı, Çanakkale Deniz Savaşları 1915, İstanbul 2004, s. 269 ("Boğaz Kom. Deniz Savaşları" şeklinde kaydedilmiştir.)

3 Aynı yer.

4 Başyazar, "Düşmanların Küçüklüğü", İktidar, 8 Temmuz 1915. (Metin sadeleştirilmiştir.)

İşte kendilerine yararlı kurucuları ve yıkıcıları süsü veren düşmanların küçüklüğüne karşı, düşmanların küçük görüldüleri Türklerin büyüklüğü!...

Genevre Antlaşması kurallarının deniz savaşlarının uygulanmasına yönelik olarak II. Lahey Konferansı'nda düzenlenen İngiltere ve Fransa'nın da resmen onaylanmış oldukları antlaşmanın dördüncü maddesinde yer alır. Hasta ve deniz kazası mağdurlarına yardım ve destekle bulunmak üzere hazırlanmış ve donatılmış gemilerin rahatsız edilmeyeceğini diğer devletler gibi onlar da imza koymuştur. Fakat yenildikçe, bozguna uğradıkça bütün harice girişimlerinin boşa çıktığını gördükçe yalnız antlaşmaları, ahlaki, manevi değerleri değil, her şeyi, hatta insanlığı bile unutan düşmanların gözleri öyle kararmıştır ki artık onlar her şeyi sırtı çevirebilir. Bugün kendi yaralı ve hastalarını siper yapacak kadar alçalan bu düşmanların belki yarın daha da kötü hareketlerde bulunmaları doğaldır.

Çanakkale'de neler yapılmadılar. Dondom kursunları, saurılar... Özelle uygularlık ve insanlık kurallarına karşı olarak daha neler kullandılar. Fakat bunlardan görüldüleri yarar, uğradıkları ve bundan sonra uğrayacakları kayıp ve yitimsizlikten başka ne getirir? Hiç.

Kesinlikle eminiz ki bu hiçbir devam edip gidecek, harbin sonunda düşmanların kazandıkları sadece "hiç" olacaktır. Aylardan beri İngilizler ve Fransızlar uğraşınlar, uğraşınlar, hatta en çok özveriyle bize karşı göstermek şartıyla çalışınlar. Allah'ın yardımıyla hiçbir şeyde başarılı olamadılar ve olamayacaklardır. Onların bu himanite girişimleri kendilerinin kaçınılmaz çöküşünü hazırlıyor. Özellikle bu kadar namertçe ve alçakça hareketler bu felaketi her halde ertelemiş oluyor.

Düşman bilmelelidir ki Çanakkale büyük ve kahraman milletin bütün ruh ve maneviyatından yiticide gelmiş bir demir kapıdır. Öyle demir ki buraya 35 değil, 105'lik olsa yine toprak gülleleri tesir etmez. Muhitlik (boğucu ve zehirli) gazlar değil, onlardan daha kuvvetli şeylerden yapılan bombalar bu kapının kahraman bekçilerini yıldıramaz. Ne olsa, ne yapılsa boşunadır. Bu demir kapı düşmanlara açılmayacaktır. ..."

1. Bombalanan Hastaneler, Sargı Yerleri, Hastane Gemileri

Üzülerek belirtmek gerekir ki; başta savaş cephesindeki Türk hastaneleri, sargı yerleri, civar il ve ilçelerdeki hastaneler ve hastane gemileri

süreklili bombardıman karabulutu altında, hep türkerek, hep korkarak hizmet etmiştir. Ama her zaman, her olumsuz şartta bile görevini yapmaya büyük çaba harcamıştır.

29 Nisan 1915 günü öğleden sonra meydana gelen olaylardan birisi de, düşman filosunun Eceabat üzerine yaptığı bombardımanlardır. Yaralı toplama yerleri ve seyyar hastanelerin bulunduğu bu küçük kasabada yangınlar çıktı. Hastanedeki yaralı ve hastalardan bazıları şehit oldu. Bu arada bazı yaralı İngiliz esirleri de vardı. Bunlar da kendi deniz kuvvetlerinin bombardımanları altında can verdiler.⁵

İngiliz uçakları, yaralıların taşınmakta olduğu gemilere saldırmakta ve böylece, sıkıntılı olan durumu daha da ağırlaştırmaktaydı. Esasen İngiliz savaş gemileri de, hastaneleri veya yaralıları taşıyan askerlerle araçları bombalamakta tereddüt etmiyordu. Nitekim bu gemiler, 1 Mayıs 1915 günü Eceabat'taki hastaneyi topa tutarak 23 mermi isabet ettirmiş; bu suretle 2500 yaralıyı barındırmakta veya tedavi görmekte olan hastaneyi yıkmış ve iki esir İngiliz ağır yaralı eri de dahil olmak üzere ölümlere neden olmuştur.⁶

Düşmanın bir savaş gemisi, 2 Mayıs sabahı balon gözlemleriyle Gelibolu kasabasını bombardıman etti. Askeri hastanenin durumu ciddi idi. İngiliz gemileri yine hastanelere saldırmışlardı. 500 yataklı Gelibolu Hastanesi bir tepenin üstünde idi. Bütün yataklar dolu ve çoğunda iki kişi yatıyordu. Hastanenin özel bir hedef olarak seçildiği belli idi. Bombardımanlar daha çok bu kısımda toplanmış ve hastane binalarına isabetler de olmuştu. Taşınabilecek hasta ve yaralılar Tekirdağ'a nakledildi.⁷

E-11 denizaltısı, 1 Haziran 1915'te Yeşilköy açıklarında 700 yaralıyı taşıyan Lili Rikmers Türk Hastane Gemisi'ne hücum etti.⁸

5 ATASE Arşivi, 48747, Kıs. 3474, D. H.4, F. 1-15'ten naklen Genelkurmay Harp Tarihî Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. no: Cilt Çanakkale Cephesi 2. no: Kitap Anadolu Harekati, Ankara 1978, s.151

6 ATASE Arşivi, 12117, D. 51, DeF.2, s.34'ten naklen Genelkurmay Askerî Tarih ve Strateji Enst. Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihî Osmanlı Dönemi Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. no: Cilt 3. no: Kitap Çanakkale Cephesi Harekati (Haziran 1915-Ocak 1915), ATASE Askerî Tarih Yayınları, Ankara 1980, s.550-551. (Bu üç eser Genelkurmay Çanakkale Cephesi olarak kayıtlıdır.)

Aynı husus hakkında İkdam muhabiri, gazetesine şöyle haber olarak geçiyordu: "Düşman uçakları Mayıs'ın ortalarında ve bilhassa üzerinde Kanlı işareti bulunan hastaneyi bombalar atmışlardır. Hastanede tedavi bulunan yaralılarından bir kişiyi daha da perşan hale getirdiği gibi şehide bir kadın ve bir çocuğu da telef etmiştir." "Düşman Tayyarelerinin Alçakça Tecavüzü" (İkdam, 2 Mayıs 1915.

7 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi, C.II, s.163.

8 Boğaz Kom., Deniz Savaşları, s.16.

12 Temmuz günü Akşam üstü düşman uçaklarını üzerlerinde yatay olarak gerilmiş net olarak görülen Kızılay işaretleri bulunan Halilpaşa Hastanesi'ne bombalar attı. Diğer bir düşman uçağı da Kurukale'nin güneyinde Ezine Hastanesi'ne bir bomba attı ve bir yaralının şehit olmasına sebep olmuştu.⁹

14 Temmuz 1915 tarihinde Akbaş Limanı'nda bulunan Kızılay'a ait Gülnihal Hastane Gemisi'yle 60 ve 63 numaralı hasta taşıyan gemiler Kızılay Bayrağı taşınmalarına rağmen bombalandı.¹⁰

25 Temmuz Pazar günü savaşın başlangıcından beri hastane olarak kullanılan ve her iki tarafında Kızılay Sancığı buluna Halilpaşa çiftliği Hastanesine altı düşman uçağı gelerek pek çok bomba attı, karantina ve memurlar ofisi tahrip oldu; hastalardan altısı şehit oldu, on ikisi de yaralandı. Hastaları hemen Bergos'ta bulunan ihtiyat hastanelerine nakledildi.¹¹

27 Temmuz Akşam üstü düşman uçakları üzerinde yatay olarak gerilmiş her yerden rahça görülen Kızılay işaretleri bulunan Celil Paşa Hastanesi'ne bombalar atıldı. Düşman Uçakları Yenişehir'e sonuçsuz bombalar atıldı.¹²

Galata köyüne üzerinde Kızılay işaretlerini taşıyan hastaneye 27 Temmuz'da bir düşman uçağı üç bomba attı. Bir asker şehit oldu ve üç asker yaralandı. Düşman uçaklarından Artburnu'nda Kızılay işaretli hastaneye yeniden on iki bomba atıldı. Dokuz askerin yeniden yaralanmasına sebep oldu. Değirmenburnu önündeki Türk hastane gemisine dört bomba atıldı.¹³

Kilimbahir civarında Ağaderesi mevkinde etrafı pek çok Kızılay bayraklarıyla donatılmış olmasına rağmen hastaneye düşman uçaklarından bombalar atıldı. Dört yaralı şehit oldu, on dört kişi de ayrıca yaralandı.¹⁴

1 Ağustos 1915 öğleden sonra saat 19.50'de bir düşman uçağı Ezine'deki hastane binasına bir bomba attı. Hastanenin cephesi yıkıldı ve zavallı bir hasta nefes ağır bir şekilde yaralandı.¹⁵

9 BOA, HR. MA. 1138/1, 4 Ağustos 1915.

10 Tamin, 15 Temmuz 1915.

11 BOA, HR. SYS. 2099/9, 27 Temmuz 1915.

12 Tamin, 28 Temmuz 1915.

13 Tamin, 28 Temmuz 1915.

14 BOA, HR. MA. 1138/12, 23, 5 Ağustos 1915.

15 BOA, HR. MA. 1137/5, 2 Ağustos 1915.

12 Ağustos sabahı ve akşamı düşman uçaklarını Artburnu muntkasında hafif ve ağır yaralıları hastaneleri civarına on iki bomba attı. 15 Ağustos saat 10.00'da bir düşman denizaltısı Marrara Denizi'nde muhacir bulunan bir kayığa üç mermi attı.¹⁶

13 Ağustos sabahı ve akşamı düşman uçaklarından Artburnu'nda Kızılay işaretli hastanelerimize yeniden on iki bomba atıldı. Dokuz askerin yeniden yaralanmasına sebep oldu.¹⁷

Ayrıca 30 Ağustos'ta Çanakkale önlerinde bulunan İngiliz-Fransız donanması, savaş hattının uzığında bulunan Akbaş Askeri Hastanesini bombalamıştır. Top mermilerinden dördü hastaneye isabet etmiş ve iki kişi ciddi şekilde yaralanmıştır.¹⁸

Güney gurbunda düşman uçakları Hafif ve Ağır Mecruhın (Yaralı) Hastaneleri etrafına on iki bomba attı. Nakliye katarından dokuz asker ve on hayvan yaralandı bir hayvan öldü.¹⁹

Bir düşman uçağı 8 Eylül'de Çanakkale'de ödeden beri mevki ve işaretleriyle hastane olduğu belli olan askeri merkez hastanesine üç bomba attı.²⁰

Bütün bunların yanında 21 Eylül 1915'te Çanakkale Merkez Hastanesi'nin de düşman uçakları tarafından bombardımanı görmekteyiz. Düşmanın kendi haritalarında bile askeri hastane diye gösterilmesine rağmen her türlü işaretin var olduğu bu yapıyı bombalamasının insanlıkla hiçbir zaman bağdaşmayacak hukuk dışı bir davranış olduğu, bu durumun nefretle karşılandığı ve şiddetle kınanması gerektiği istenmiştir.²¹

"Agammemon sisteminde bir zırhının 1 Aralık'ta Kilimbahir istikametindeki bombardımanı esnasında bu hastaneye isabet eden düşman mermilerinden dolayı dört şehit ve yirmi asker yaralı olmuştur."²²

16 BOA, HR. SYS. 2103/1, 20 Ağustos 1915.

17 BOA, HR. MA. 1139/20, 14 Ağustos 1915.

18 Bulletin International des Societes de la Croix-Rouge, Geneve: 1915, s.443-444'ten naklen Cemalrettin Taşkın, "Çanakkale Savaşlarında İlahî Devletlerin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları", Çanakkale Osmeliç Mart Üniversitesi Anatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (AKÇASAM), S. 1, Mart Çanakkale 2003, s.107-109.

19 BOA, HR. MA. 1139/22, 14 Ağustos 1915.

20 Tamin, 9 Eylül 1915.

21 BOA, HR. SYS. 2413/60, 25 Eylül 1915; BOA, HR. MA. 1144/22, 23 Eylül 1915.

22 Tamin, 2 Aralık 1915.

"Ece Limanı kuzeyinde 11 Aralık 1915 günü bir monitör ile bir torpidosu Kemikli limanında bir zırhlı yolu gözlemleme mevzisine ve Tursun köyündeki hastaneye ateş açmış ve bu eki ile hastanede yedi asker şehit ve bir asker yaralı olmuştur."²³

"Seddülbahir'de Behramlı reviri topa tutularak iki askerin şehit, dört askerin yaralanmasına, iki hayvanın telefne ve şüheda kabristanının tamamıyla harap olmasına sebep olmuştur."²⁴

Ve yine 29 Kasım öğleden sonra Agamemnon sisteminde bir düşman gemisi Kilibahır civarını bombardıman etmiştir. Yakındaki Ağaderesi Hastanesini de ateş altına alarak dört askerimizi şehit düşürmüş ve yirmi askerimizi de yaralamıştır. Ağır Mecruhın/Yaralı Hastanesi'nin Kızılây Bayrağı yanmıştır. Subaylara ait büyük hastane çadırı harap olmuştur.²⁵

Cepheden Cepheye 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulduğum Sırada Cihan Harbinde Kanal Ve Çanakkale Cephesine Ait Hatıralarım adlı günlüğün sahibi Mümin Mustafa, düşmanın uluslararası hukuk ihallerini şöyle dile getirir: "Çanakkale harbinde uluslararası anlaşmalar ile 'saldırdan korunacağı' devletere onanan Kızılây bayrağını taşıyan hastaneler, hasta nakliye gemileri de İngiliz ve Fransız uçak ve donanması tarafından bombardıman edildi.

Hatta bir gün baştan aşağı yaralılarla dolu olan ve düşmanın yaralı esirlerinin de bulunduğu Çamburnu Hastanesinin bombardıman edilmesi üzerine bizim yaralılarımızla beraber, düşman yaralıları da uluslararası hukuk esaslarını hiçe sayan bu fecaatin kurbanları olmuştur.

Akbaş ilerisinde Yalova köyü civarında insanıyepverer bir zat tarafından yapılmış olan küçük bir yaralı merkezi vardı. Kızılây işaretini taşıyan bu hastane de bir gün gene düşman filosu tarafından bombardıman edildiği için savaş kuruallarıyla insani hislere aykırı olan bu tecavüz General Liman tarafından protesto edildiği işitilmişti."²⁶

"Eceabat ilerisindeki tepeyi tırmannaya başladığımız bir sırada bu defa da uçak filosu başımızın üstüne gelmiş ve tur yapmaya başlamıştı.

²³ Tamin, 12 Aralık 1915.

²⁴ BOA, HR. SYS. 2099/12, 20 Kasım 1915.

²⁵ BOA, DH. EUM. VRK. 25/50, 1 Aralık 1915.

²⁶ Mümin Mustafa, *Cepheden Cepheye 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulduğum Sırada Cihan Harbinde Kanal Ve Çanakkale Cephesine Ait Hatıralarım*, İstanbul 1940, s. 71.

Bunu bir bomba gürlütsü takip etti. Bütün bombaların Çamburnu hastanesinde yatan yaralılar ve hastalarımızın tam başı ucunda patladığını görüyordum.

Dikkat ederek anlamak istiyordum. Acaba bu uçaklar medeniyet savunucularından hangi millete aitti?

Bunlar hastanelerin harpte bombardıman masuniyetine yönelik mevcut uluslararası medeni anlaşmaları çiğnemişlerdi. Ve o vakit yaşamak için kuvvetli olmak gerektiğini bir daha anlamıştım."²⁷

Rengi ve şekli ve büyük birlikleri de işaretyle düşmanca da hastane vapuru olarak tanıyan Resitpaşa vapuru üzerine 1 Aralık 1915'te düşman uçağı bombalar atmış ise de bir zarar olmamıştır. Bir düşman uçağı Gelibolu kasabasına üç bomba atmıştır.²⁸

Çanakkale savaşlarında ilk Türk kadın hastabakıcı olan Safiye Hüseyin Hanımefendi ile 1935 yılında yapılan röportajda: "...Size Resitpaşa Vapuru ile nasıl bombardımana tutulduğumuzu anlatayım: Akbaş iskelesinden yaralıları aldık... dönüyorduk... birdenbire tepemize bir uçak belirdi. Güverteye çıktık. Süvari onun İngiliz uçağı olduğunu söyledi. ... zerre kadar korkmuyorduk. Geminin bir tarafında kızıl bir ay, bir tarafında da kızıl bir haç vardı. İçimizden bize ateş emmezler diyorduk... Biraz sonra mühiş gürlütüler oldu. Vapurun sağna soluna güllüteler yağyordu. Sonraki zamanlarda düşman uçağı birkaç defa daha aynı şekilde yaptı..."²⁹

2. Sivil Alan Bombardımanı

İhtlaf Ordusunun bazı görevileri, sivil alan konusunda da pervasızca davranmaya, etrafı yakıp yıkmaya ve sivil halkı çaresiz bırakmaya çaba gösteriyordu.

Düşman müfrezesi/karaya çıkarılan birlik, 4 Mart 1915'te Cornwallis ve Irresistible'in ateş desteğinde köye girmeye çalışmış, ilerleyemeyince, yeni önlemlere başvurmak zorunda kalmıştı. Gün sonundaki Türk kaybı, 16 şehit,

²⁷ Ağca, s. 114

²⁸ Tamin, 2 Aralık 1915.

²⁹ BOA, HR. MA. 1150/35, 2 Aralık 1915; Aziz Kaylan, *Çanakkale İçinde Vurdular Beni*, Tercüman 1001, Temel Esen Yay., İstanbul 1984, s. 126'dan naklen Hürmet Feridun Es, "İlk Türk Hastabakıcısının Hatıraları", *Yedigün*, 12 Haziran 1935.

biri subay olmak üzere 45 yaralıdan ibaretti. Hasara gelince; Kumköyü ve Yenisehir tümüyle yanıp yıkılmıştı.³⁰

Tanın gazetesi, 6 Mart 1915 tarihli Resmî Tebliğ'de Düşman donanması bugün birkaç parçaya ayrılarak Adalar Denizi sahilinde Dikili, Sarımsak, Ayvalık gibi askeri korumadan uzak açık mevzilere neticesiz bombardıman ederek çekildiğini bildirmiştir.³¹

İkdam gazetesi de İzmir, Papazlık, Dikili, Ayvalık ve Sarımsak çevrelerine bazı düşman kruvazörlerin bombardıman ettiklerini aktarmıştır.³² 7 Mart'ta Foça ve çevresine³³, 8, 9, 11, 14 Mart günlerinde İzmir ve civarına yapılan bombardımanlar hakkında bilgi vermiştir.³⁴

18 Mart'ta Muhabirlerin gözlemleri şöyledir: "Muhabir Heyeti infilak eden memurlerin etkisiyle yanan seçlin arka taraflarında bulunan tepelerin yakınlarına da mermi düşmeye başlaması üzerine Çimenlik istihkâmına sığınmıştır.... Patlayan memulilerden ve savunan Türk bataryalarının karşılık vermesiyle gürtülü o derece büyük idi ki muhabirler bir müddet hiçbir yere sığınak bulamadılar.... Öyle ki Hamidiye ve Çimenlik istihkâmın arkasında bulunan Çanakale'nin Rum mahallesi ateş almış ve büyük bölümü harap olmuştur. Bununla beraber Türk askeri itfaiye alayı alevleri basmıştır... Bu gece Çanakale hala yanıyor. Herkes yarın ne olacağına beklemektedir."³⁵

30 Mart 1915 günü iki bacalı, iki direkli bir zırhlı saz limanı önlerinde Bergos köyü ve civarına top ateşi açmıştır.³⁶

7 Nisan'da Yeniköy bombardımanında bir şehit vardır. Köylüden de bir kadın telef, iki erkek ve bir kız çocuğu yaralı olmuştur.³⁷

30 Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. no'lu Cilt Çanakale Cephesi Harakatı I no'lu Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Ankara 1993, s.148.

31 Teatin, 6 Mart 1915 tarihli Resmî Tebliğ.

32 İkdam, 6 Mart 1915.

33 İkdam, 7 Mart 1915.

34 Yukarıda zikredilen ve 7 Mart 1915'ten 15 Mart 1915 gününe kadar devam eden istihkâmlara ve sivil alanlara yapılan bombardımanlar İzmir'de münevvis Ahıncık gazetesinden İzbahısa İkdam, ve Tanin gazetelerinde de yayılmıştır.

35 BOA, HR. MA., 1123/8, 21 Mart 1915.

36 BOA, DH. EUM., VRK., 14/82.

37 BOA, DH. EUM., VRK., 14/87, 10 Nisan 1915. İkdam gazetesinde 12 Nisan 1915 tarihli 'En Son Haberler' bölümünde şu habere yer verilmiştir: "Adalar Denizi sahilinde düşman donanmasını Yeniköy'ü bombardıman ederek halkın ve Rum nüfusunun bir kısmı kadim yelkenli iki erkek ve bir kadın yaralanmasına neden oldukları anlaşılmıştır. Düşmanlarımızın bu humbaraca yapıkları

16 Nisan tarihinde de Bolayır ve civarına düşman donanması birkaç mermi savurmuştur.³⁸

22 Nisan 1915 Perşembe günü düşman uçakları tarafından Eceabat'a atılan bombalar masum halktan elli kişiyi öldürmüştür.³⁹

Bir gözlemci 23 Nisan'da Eceabat üzerine atılan bombalar konusunda görüşlerini anlatmıştır.⁴⁰

"Birleşik filoya bağlı uçaklar, hava etkinliğini artırdılar. 22 Nisan günü öğle üzeri üç İngiliz uçağı, Eceabat kasabasına sekizden fazla bomba atarak, aşağıdaki kayıplara neden olmuştur: Halktan 15 yaralı 5 ölü, askerlerden 11 yaralı 5 şehit."⁴¹

Aynı bilgi İkdam gazetesinde şu şekilde yer alır: 23 Nisan tarihinde düşman uçaklarından Eceabat üzerine atılan 10 bomba, halktan 16 kişinin vefatına, 9 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. İki Müslüman yaralı hanımefendi hariç tamamı kasaba Rumlarından oluşan isimlerin olduğu liste yayımlanmıştır.⁴²

"Ölenler: Maydos Despot Vekili Papa Trandafil (40), Papa Atenas (50), Yakim Hacı Manol (64), Aleksis kerimesi Fotini (17), Demirci Anesti (54), Anesti'nin zevcesi Eleni (40), Anesti'nin oğlu Hiralambo (12), Yorgo oğlu Prakop (2), Çoban Yani zevcesi Anaşıye (46), kerimesi Hriţos (20), oğlu Dimitri (12), diğer oğlu Lambo (10), Ekmekeçi Todori zevcesi Vasiki (32), kerimesi Trandiflo (8), Lambo oğlu Stravi (16), Kireli Alene (189, Yani oğlu Hristo (12)."

"Yaralılar: Seddübahiri Hüseyin'in zevcesi Kamile (45), kerimesi Teybe (9), Rıga zevcesi Vasilo (32), Katen validesi Hrisavio (70), Yorgandi oğlu Fotaki (16), Ekmekeçi Todori (39), Kosta zevcesi Hrisavi (40), Yakim kerimesi Anna (14)."

insanlık dışı hareketleri bütün medeniyet ve insanlık aklınca suçlanmaya ve lanetlenmeye uğraması gerçektir." İkdam, 12 Nisan 1915, "Hıddet ve Tehavvüdenin Teskin İcin"

38 İkdam, 16 Mart 1915, "Bolayır ve Civarında Senesi Mermiler."

39 Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazım Bey, (Günümüz Türkçe sine Aktaran: Dr. Ahmet Esentkaya) Çanakale Deniz

Savaşları Günliği (1914-1922), İzmir 2004 s.59.

40 İkdam, 1 Mayıs 1915, "Bir Müşahiden Beyanı."

41 Genelkurmay, Çanakale Cephesi I no'lu Kitap, s.253.

42 İkdam, 18 Mayıs 1915 "Ayrıka Bir Tecrüde ve Neticet," (Parantez içindeki rakamlar şahısın yaşını gösterir.)

19 Mart-25 Nisan tarihleri arasında Birleşik filodan birkaç gemi Çanakkale Boğazı'na girerek İntepe, Kumkale, Sedülbahir köylerini bombardıman etmiştir.⁴³

28 Nisan 1915 Çarşamba günü düşmanın üç zırhlısı 14.00'e kadar Kumkale ve Hatlılı sirtlarını bombardıman etti.⁴⁴

29 Nisan'da düşman 73 mermi atarak suretiyle Eceabat'ı yakmış ve buna Barbaros ancak sekiz mermi ile karşılık verebilmiştir.⁴⁵

29 Nisan gününün öğleden sonrası, düşman filosunun Eceabat üzerine yaptığı bombardıman, vahşicedir. Bunun taktik bir amaçla yapıldığını kabul etmek biraz zordur. Eceabat artık önemli bir hedef değildir çünkü binalardan bir çoğu yakıp yıkılmıştır. Bu bombardımanların diğer bir kötü sonucu da 3000 çuval peksimetin ambarlarda yanmasıdır. Yangın ertesi gün de devam etmiştir. Kasabada sağlan bir bina kalmadığı ifade edilmiştir.⁴⁶

Düşman 30 Nisan 1915 Cuma günü Saros yönünden endirekt ateşi ile Çanakkale'yi tamamen bombardımanla yerle bir etmeye başlamıştır. Şehrin birçok yeri tutuşmuştur. Lanet olsun böyle medeniyete. Şehrin birçok mahallesi yanmıştır. Müfeteze, Hastane Bayırı na nakledilmiştir.⁴⁷

Kabatepe önlerinden yaptığı asırta ateşiyle 30 Nisan günü Çanakkale kenini bombardıman eden ve 15 mermi isabetiyle yangınlar çıkaran Lord Nelson savaş gemisinin bu görevini devam ettirmek üzere 1 Mayıs günü de iki düşman uçağı kente yedi bomba atmıştır. Böylece Kent bir kez daha yakılmış, büyük bir şans eseri olarak, askeri tesislerde bir zarar görülmemiştir.⁴⁸

5 nci Ordu Komutanlığının 30 Nisan 1915'te Başkomutanlık Karargahına ivedi kaydı ile çektiği şifrede şöyle demliyordu: "...En çok kaybımıza neden olan, düşmanın sabit balon gözletmesidir...Hastane ile beraber Eceabat'ın dünkü bombardıman pek çirkin bir hareketi...Gelibolu'ya uçakan bomba atılmış, bir er şehit, bir kadın ölü ve bir kadın ağır yaralıdır."⁴⁹

43 Genelkurmay Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s.252.

44 Nazmi Bey, a.g.e., s.62.

45 Boğaz Kom. Demir Savajları, s. 56 ve 201.

46 ATASE Arşivi, 4/8747, Kıs. 3474, D. H.4, F. 1-15'ten naklen Genelkurmay Çanakkale Cephesi II nci Kitap, s.151.

47 Nazmi Bey, a.g.e., s.63.

48 A.g.e., s.341

49 Harp Tarihî Dairesi Arşivi, I/13, Dosya 1, Cilt 19, Dolap 107; Liman von Sanders'in Başkomutanlığa çektiği şifre den naklen Genelkurmay Harp Tarihî Başkanlığı, Birinci Dünya Harbi, IX. C. Türk Hava Harıkları, Ankara 1969, s.42-43.

30 Nisan günü ise Kabatepe önlerinde mevki alan Lord Nelson savaş gemisi asırta ateşi ile Çanakkale şehrini bombardımana tuttu. Şehir içerisine düşen 15 kadar mermiminin altı yerde çıkardığı yangınlar iki gün devam etti.⁵⁰

1 Mayıs günü beş düşman uçağı Bigalı Köyü ve güney civarını dolaşmış, bombalar atmıştır; dört erimiz şehit olmuştur. Öğleden sonraki saatlerde iki savaş gemisi Anafarta köylerini şiddetli bir topçu ateşine tutmuştur. Küçük ve Büyük Anafarta köylerinin bir kısmı yanmıştır. Oysa bu kesimde herhangi bir askeri hedef yoktur.⁵¹

2 Mayıs'ta sabahı da düşmanın bir savaş gemisi, balon gözletmesiyle Gelibolu kasabasını bombardıman etti. Kasabada yer yer yangınlar çıktı. Buradaki erzak ve cephane depoları Akbaş, Nara ve Lapseki'ye kaldırıldı. Bu arada 5 nci Ordu Karargahı da 10 kilometre kadar güneydeki Bayırköyü'ne yer değiştirdi. Olayın belki tek olumlu etkisi bu idi. Hala Gelibolu'da kalan Ordu Karargahı biraz daha yaklaşmış oluyordu.⁵²

10 Mayıs günü İngilizler Çanakkale savaşları esnasında sabit balonları yardımıyla Maydos kasabası ve o arada Kızılçay bayrağı çekmiş olan hastaneyi her türlü devletlerarası kural ve sözleşmeleri hiçe sayarak bombardıman ederek 30 kadar yaralıımızı şehit etmişlerdir.⁵³

İngiliz Agemennon muharebe gemisiyle Monica adlı balon gemisi Saros körfezine giderek balon gözletmesiyle Gelibolu ilçe merkezini bombardımana tutmuştur. Bombardımanda Ordu Karargahı da yalın patlamalar ve parça isabetine uğramış ise de, can kaybı olmamıştır. İçerde bir camii yanmış, bir han ve bazı evler yıkılmış, halktan ve küçük çocuklardan bir kısmı da yaralanmıştır.⁵⁴

5 Mayıs 1915 Çarşamba günü düşman tekrar Eceabat'a mermi atarak kasabada yangın meydana getirmiştir. Kilitbahir üstündeki tepelerde endirekt beş on mermi atmıştır.⁵⁵

25 Haziran 1915 Cuma günü 15.30'da düşman tarafından Saros yönünden Çanakkale'ye endirekt top atışı yapılmış ve yirmi beş kadar mermi atılmıştır. Şehrin Çay mahallesi ile Fatih mahallesi ve civarı yanmıştır.⁵⁶

50 Genelkurmay Çanakkale Cephesi II nci Kitap, s. 341.

51 A.g.e., s.340.

52 A.g.e., s.163

53 BOA, HR. SVS 2409/21, 10 Mayıs 1915.

54 Genelkurmay Çanakkale Cephesi II nci Kitap, s.360-361

55 Nazmi Bey, a.g.e., s.65.

Yukarıdaki yaşanan gelişme belgeye şöyle yansımıştır. Dün (Cuma Günü) 9 torpido, 11 mayın arama tarama gemisi muhafazasında Agamemnon sisteminde bir zırhlı ve refakatinde bir balon gemisi Arburnu istikametinde ilerledi. Balon yardımıyla Çanakkale'ye 20-30 kadar bomba attı. Meydana getirdiği yangın gece yarısına kadar devam etti. Kayaltepedeeki topucumuzun etkin ateşi üzerine 'gözetleme balonu' indirildi ve hepsi beraber İmroz Adası'na çekildi.⁵⁷

Öğleden önce bir düşman uçağı Gelibolu kasabasına üç bomba atmışsa da bir zararı dokunmamıştır.⁵⁸

23 Temmuz 1915 Cuma günü düşman endirekt atışla Çanakkale'nin yanmış kısmına on mermi atmıştır.⁵⁹

Kuzey Grubu Cephesi'nde 9 Ağustos'ta bir kruvazör bir torpido Turhan, Kavakköy ve Kocaceşme köylerini topa tuttu. Birkaç ev yandı. Nüfusça kayıp yoktur.⁶⁰

23 Ağustos sabahı Saros Körfezi'ne düşmanın her zaman dolacağı gambotan başka kruvazör, bir mayın ve bir uçak gemisi geldi. Bolayır Köyü ve civarını aralıklı olarak bombardıman etti.⁶¹

Bir torpidoda da Eksanil ve Bolayır etrafına yüz'e yakın mermi atmış ve sahile yanaşmak istemiş ise de topucumuzun ateşiyle uzaklaştırılmıştır.⁶²

3 Ekim 1915 Pazar 16.00'da düşman aşırma atışı yaparak Çanakkale'nin değişik mahallerine 13,5 pusluk 15 mermi atmıştır.⁶³

5 Ekim 1915 Salı günü düşman uçağının attığı bombalarla bir erimiz şehit

olmuştur. Düşman Eceabat'a ve denize yirmi adet aşırma mermi atmıştır.⁶⁴

56 A.g.e., s.79.

57 BOA, DH. EUM. VRK. 25/35, 26 Haziran 1915.

58 BOA, HR. MA, 1134/52, 8 Temmuz 1915.

59 Nazmi Bey, a.g.e., s.85.

60 BOA, HR. MA, 1136/61, 10 Ağustos 1915.

61 BOA, HR. MA, 1140/55, 24 Ağustos 1915.

62 BOA, HR. MA, 1139/14, 12-13 Ağustos 1915.

63 Nazmi Bey, a.g.e., s.101

64 Aynı yer.

6 Ekim 1915 Çarşamba günü akşam üzeri beş düşman uçağı Osmanlı mezarlığının arkasındaki evlere bomba attığından üç ev hasar görmüştür.⁶⁵

Bir düşman monitörü aşırma atışı ile Gelibolu'yu bombardımana girişim etmiş ise de bataryalarımız karşılık vermiş ve bir mermi monitöre isabet etmesiyle monitör uzaklaşmıştır.⁶⁶

10 Ekim 1915 Pazar günü Düşman Eceabat'a aşırma suretiyle on kadar mermi atmıştır.⁶⁷

30 Kasım 1915 günü düşmanın Agamemnon Zırhlısı 13.00'den 13.35'e kadar aşırma atışları yapmıştır. Elli kadar mermi Kilitbahir'deki mezarlık sonundan başlayarak Camburnu tepelerine ve Agdere'deki çadırlara düşmüştür. Bir kısmı da denize düşmüştür. Kilitbahir'de bir yağhane ve bir ev yanmıştır. Çadırlarda yirmi otuz kadar er ve hasta şehit olmuştur.⁶⁸

2 Aralık 1915 Perşembe Bugün düşman uçakları pek çok bomba atmıştır. Hasar yoktur.⁶⁹

8 Aralık 1915 Çarşamba günü düşmanın üç mermisi aşırma suretiyle Kepez'e düşmüştür. Birinin de Çayrılık'taki köprü civarına isabet ettiği kaydedilmiştir.⁷⁰

17 Aralık 1915 Cuma 14.00'de düşman aşırma suretiyle 13 mermi atmıştır. Bunlar Anadolu Hamidiyesi'nin arkasından başlayarak ksalmak suretiyle Rumeili Mecidiyesi'ne kadar uzatılan bir hat üzerine düşü. Bundan önce beş altı mermi de Kilye Limanı'na düşmüştür.⁷¹

3. Domdom Kurşunu Kullanımı

Münin Mustafa, "Havada, tepemizden geçen kurşunlar arasında bazıları çocukların şenliklerde yere atıkları zaman garip bir ses çıkaran fişeklerin sesini andırıyordu, bu cephede eskiden arkadaşlara bunların ne olduğunu sordüğümüz zaman:

65 Aynı yer.

66 Tamin, 7 Ekim 1915

67 Nazmi Bey, a.g.e., s.102.

68 A.g.e., s.115.

69 A.g.e., s.117.

70 A.g.e., s.118.

71 A.g.e., s.122.

—Domdom kursunu!

Cevabını alıyorduk. Demek bu da vardı.” deyip şunları ilâve etmiştir.⁷²

“Ortalık karamıştı. Siperlerdeki zeminiğime gelmişim. Kulaklarımın her vakit işimeye alıştığı top, tüfek, bomba sesleri içindeyim. Hepsi bin bir çeşit sesler çıkarıyor, sağında solunda milti ile patlıyordu. Tepenin üstünde çalayan domdom kursunlarının sesleri yine sıklıkla sıklıkla.”⁷³

Düşmanın 9 Mayıs 1915 günü domdom kursunları kullandığı ve elde edilen telsiz-telegraf muharebelerinden yararlarımızın toplanma yerlerine topçu ateşi açtıkları net olarak belli olmuştur.⁷⁴

Resmi tebliğlerde ve özel muhabetlerin ulaştırıldıkları telegraflarda yasak olmasına rağmen düşmanın domdom kursunları bildirilmektir.⁷⁵

Güney grubu sağ yön karşısındaki düşman, domdom kursunu ile siperlerimizdeki domdom kursunlarını parçaladı.⁷⁶

O günlerde düşman çoğunlukla domdom kursunu kullandığına dikkatler çekilmektedir.⁷⁷

Başkomutan Vekili Enver Paşa'dan Dışişleri Bakanlığı'na 20 Mayıs 1915 tarihinde ulaştırılan belge: Çanakkale Boğazında yaralanıp Tekirdağ Hastanesinde yatırılan bir Osmanlı askerinin bacağından çıkarılan ve İngilizler tarafından kullanılan domdom kursunu parçalarıyla tücünün alınan iki adet fotoğrafları ilgililere sunulmuştur.⁷⁸

Şeyhülislam ve Evkâf-ı Hümayûn Nazır⁷⁹ Hayri Efendi imzalı kimi belgeler özette şu vahim durumu yansıtmaktadır:

Çanakkale'de pek çok çarpışmalarda yaralanıp tedavi altına alınan Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesine yatırılan Osmanlı gazilerinden acımasız

⁷² Mâsinin Mustafa, a.g.e., s. 38

⁷³ A.g.e., s. 97

⁷⁴ BOA, HR. MA, 1125/44; Tamm, 9 Mayıs 1915.

⁷⁵ Tamm, 9 Mayıs 1915; Tamm, 15 Ağustos 1915

⁷⁶ BOA, HR. MA, 1139/22, 14 Ağustos 1915

⁷⁷ BOA, HR. MA, 1139/20, 14 Ağustos 1915; Tamm, 15 Ağustos 1915.

⁷⁸ BOA, HR. SYS, 2182/1, Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu Başkomutanlığı Vekâleti, Sübe: 2 Numara: 10510/1732, İngilizlerin domdom kursunları ismi'nin etimolojisi dir. (İlgili fotoğraflar tarafımızdadır.)

⁷⁹ Din Hizmetleri ve Vakıflar Bakanı

düşmanlarımızın domdom kursunu gibi vahşice yaralananlarımızdan birkaç taneşinin nelerinde ve ne şekilde yaralandıklarını açıklayan kâhyeleriyile yaralayan öbjenin şekli, hastane başhekimliğinden alındığı halıyla gündeme taşınmıştır. Domdom kursununun ve yaralı gazinin istihabına şöylece bir göz gezdirmek insanlık âleninin ne derece hunharlık ve zulümlerine karşı göğüs gemmeye mecbur kalmış olduğunu anlamak için yeterli olup; devletler hukuku kuralları ve insanlık kanunları ile hiçbir ilgileri olmadığımız her bir işlemleriyile ile ispat eden; üstelik buna rağmen bu vahşetleriyile beraber işlerine geldikçe uygardıktan bahsetmekten çekinmeyen gaddar düşmanlarımızın yırtıcı yaratılışlı oldukları ne kadar da ortadadır.⁸⁰

Başhekim raporu: (Kimlik bilgileri ve resimler belgelerde kayıtlıdır.)

Biga Kazasının Elmahlı köyünden Dülgeroğulları'ndan Mehmet oğlu Sadık, Domuzburnu'nda domdom kursunuyula yaralanmıştır. Yara gayet fena kokuludur.⁸¹

Nazilli Kazası Sultanhisar Nahiyesi Eskinisar köyünden Koca Halil Oğulları'ndan Ahmet oğlu Mehmet, Seddülbahir'de domdom kursunu ile yaralıdır.⁸²

Çorum Sanceğitinin Tepelik Mahallesi'nden Hüseyin oğlu İbrahim Seddülbahir'de domdom kursunu ile yaralanmıştır.⁸³

Biga Kazasının Sarıkaya köyünden İsmail oğlu Abdülhalim, domdom kursunu ile yaralıdır.⁸⁴

Bursa Vilâyetinin Azizîye Kazasının Celâliye köyünden Berberoğulları'ndan Ali oğlu Mustafa, Arburnu'nda domdom kursunu ile yaralanmıştır.⁸⁵

Kastamonu Taşköprü Kazasının Seki köyünden Hacı Ahmetoğulları'ndan Hasan oğlu Halil, Kabatepe'de domdom kursunu ile yaralanmıştır.⁸⁶

⁸⁰ BOA, HR. SYS, 2182/1, Bâb-ı Fena Daire-i Meşinâ-i İslâmiyye Mektûbi Kâhını Adet: 16 Haricîyye Nezâretine, 20 Haziran 1915

⁸¹ BOA, HR. SYS, 2182/1, Evkâf Nezâreti Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi Seratahbeti Nu. Adet:791

⁸² BOA, HR. SYS, 2182/1, Evkâf Nezâreti Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi Seratahbeti Nu. Adet:766

⁸³ BOA, HR. SYS, 2182/1, Evkâf Nezâreti Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi Seratahbeti Nu. Adet: 822.

⁸⁴ BOA, HR. SYS, 2182/1, Evkâf Nezâreti Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi Seratahbeti Nu. Adet: 901

⁸⁵ BOA, HR. SYS, 2182/1, Evkâf Nezâreti Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi Seratahbeti Nu. Adet: 948

⁸⁶ BOA, HR. SYS, 2182/1, Evkâf Nezâreti Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi Seratahbeti Nu. Adet: 1008

4. Fena Kokulu Gaz Kullanımı

20 Mayıs 1915, Artburnu muhtıkasında: 19/20 gece yarısından sonra sağ cenaha karşı düşmanın yaptığı saldırı, gördüğü şiddetli mukabele üzerine sonuçsuz kalmıştı. Düşman bu saldırısında avcı hendeklerimize fena koku neşreden pamuk gibi yanıcı maddeler atmıştı.⁸⁷

Başkomutan Vekili adına ilgili Müsteşar'ın 2 Temmuz 1915 tarihli Hariciye Nezâretine sunduğu belgede, "Düşmanın Çanakkale'deki kütahyasına karşı kullandığı mermilerin içindeki 'muhnik (boğucu ve bunaltıcı) gazlar' hakkında gerek resmî tebliğimiz ve gerekse pek çok mahalli gazeteler ile yayınlar yapıldı. Hak ve yararlık koruyucusu olarak geçirmek isteyen düşmanlarımızla aynıyla karşılık verme zorunluluğu ortaya çıkıyor. Bütün bunun sorumluluğu düşmana aittir. Düşmanın bu yeni tarz savaşlarının tarafız ve dost devletler katında vakti geçirmeden protesto edilmesini -özellikle- istinham ettim," demektedir.⁸⁸

Başbakanlık Hariciye Nezâreti Şifre Kalemî 1617 Atina Büyükelçiliğinden gelen bilgiye göre 577 numara ve 21 Haziran 1915 tarihli telgrafa göre; Müttefik ordusunun Çanakkale'de boğucu gazlarla dolu patlayıcı madde atmaya giriştiği haberi alınmıştır.⁸⁹

İtilaf Ordusu 3 Temmuz günü Kuzey Grubu'nda parçalandıktan sonra yeşil bir gaz yayan şarapnel kullanmıştır. Gaz mermilerini attıktan sonra bombalarla siperlerdeki kalesi yakmak istemiştir.⁹⁰ Haziran ayından itibaren Artburnu'ndaki düşman topçu mermileri içinde fena kokulu gaz yayan patlayıcı maddeler kullanılmaktadır.⁹¹

Kuzey Grubu'nda (Artburnu) aralıklı topçu ve piyade muharebesi olmuştur. Düşman fena kokulu gaz yayan bomba kullanmaya hâlâ devam etmektedir. 19 Haziran'da parçalandıktan sonra bu cinsten yeşil gaz yayan şarapnel atışı yapılmıştır.⁹²

87 BOA, HR. MA. 1155/72

88 BOA, HR. SYS. 2411/9

89 BOA, HR. SYS. 2110/8, 21 Haziran 1915

90 BOA, DH. EUM. VRK. 25/3, 4 Temmuz 1915.

91 Tamm, 16 Haziran 1915.

92 BOA, HR. MA. 1134/7, 4 Temmuz 1915.

Anafatarlar bölgesinde Azmakdere güneyinde mevzilerimize karşı boğucu gazları içeren bombalar atılmıştır.⁹³ Seddülbahir bölgesinde düşman muhnik-boğucu gaz yayan mermilerini ısrarla kullanmaktadır.⁹⁴

25 Temmuz öğleden evvel Seddülbahir muhtıkasından düşman muhnik gaz yayan mermilerini hâla kullanmaktadır.⁹⁵

"Şimdi ise büyük çaplı toplarıyla da muhnik gaz yayan taneler kullanılmaktadırlar."⁹⁶

Fena kokulu gaz kullandıkları haberi gündemdeki yerini sürekli korumaktadır:⁹⁷ "14 Haziran'dan itibaren Artburnu'ndaki düşman topçu mermileri içinde fena kokulu gaz yayan patlayıcı madde kullanılmaktadır. Artburnu'nda fena kokulu gaz neşreden atışa hala devam etmektedirler."⁹⁸

Aceldir kaydıyla "Bâb-1 Ali Hariciye Nezâreti Umûr-1 Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi"⁹⁹ den Başkomutanlığı Vekâletine ulaştırılan belgede: Çanakkale'deki muharebelerde Müttefikler tarafından muhnik (boğucu) gazlar kullanıldığına ilişkin resmî tebliğlerin biri ile en tarafız gazetelerden Nieuwe Rotterdamche Courant gazetesinin yayılanmış içerik La Haye Osmanlı Büyükelçisi'nden 28 Temmuz 1915 tarihli yazı ile belgelenmiştir.¹⁰⁰

Artburnu'nda düşman sol tarafa boğucu gaz içeren bombalar atmıştır.¹⁰¹

Düşman büyük çaplı toplarıyla da boğucu gaz yayan taneler kullanmaya devam etmektedir.¹⁰²

5. Askeri Hastaneleri Başka Amaç İçin Kullanma

93 Tamm, 10 Eylül 1915.

94 Tamm, 27 Temmuz 1915

95 BOA, HR. MA. 1136/64, 26 Temmuz 1915

96 Tamm, 22 Eylül 1915

97 Tamm, 19 Haziran 1915

98 Tamm, 19 Haziran 1915

99 Başbakanlık Dışişleri Zekâatlığı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü

100 BOA, HR. SYS. 2411/25, 31 Temmuz 1915. "Müttefiklerin Çanakkale'de Muhnik Gazlar İstimali Emnesi."

101 BOA, HR. MA. 1142/67, 9 Eylül 1915.

102 BOA, HR. MA. 1143/86, 20 Eylül 1915.

Bir düşman monitörünün Arburnu önünde açılan ağıza hastane gemisini kendine siper ederek karadaki mevzilerimize ateş açtığı görülmüş¹⁰³, yalancı kuvvetlerin hastane gemilerini 'asker sevki' ve sözleşmelere aykırı olarak 'diğer hizmetlerinde kullanmak' suretiyle suiistimal ettiği vurgulanmıştır.¹⁰⁴

Eğitim ile meşgul bir düşman bloğu üzerine yönelen askerlerimizi gören İtilaf askerlerinin ateşlerimizin etkisinden korunmak için derhal o bölgeye Kızılhaç bayrağı çektiği görülmüştür. Arburnu önünde açılan ağıza bir hastane gemisini kendisine siper yaparak İtilaf monitörleri mevzilerimize ateş açmıştır. Hastane işaretini taşıyan gemilerin düşman tarafından asker nakliyesinde kullanıldığı ve bunlarla karaya asker çıkardıkları görülmüştür.¹⁰⁵

Anafartalar bölgesinde Azmak ile Mestantepe istikametine çıkarılan cephane yüklü bir İngiliz hasta arabası ateşlerimizle tahrip edilmiştir.

İğinc bir gözlem de şu şekildedir:

O günlerde düşman hastane gemilerinden görünen faaliyet düşmanın ödeden beri bu gemileri asker cephane naklinden suiistimal etmekte olduğunu açıkça ispat etmiştir.

Zira Kabatepe civarında muharebede teslim olmak üzere beyaz bayrak çeken bir takım İngiliz askerlerinin, onları teslim almak için yaklaşan kahraman Türk askerine silah atmaya başlamaları üzerine muhabir tarafından "muharebeye giden askerlerin üzerinde taşıdıkları beyaz bayrağın hikmeti böylece anlaşılıyordu" yorumu yapılmıştır.¹⁰⁶

İngilizler sıklıkla Kızılhaç işaretlerini suiistimal etmekte devam ederler. Anafartalar'da Mestantepe civarında Seyyar hastanelerinin hemen yakınında askerlerine şüphe ve sevgi talimi yaptırılar... Hasta arabaları sürekli asker nakli yapmaktadır..... Pek çok hastane gemisine sahip oldukları halde Büyük Kemikli sahlinin değişik noktalarında en çok asker çıkarmaya uygun yerlerde bir çok Kızılhaç bayrağı sallandırmakta bir beis görmezler.¹⁰⁷

103 B.O.A. HR. MA. 1134/24, 6 Temmuz 1915.

104 Tamm, 21 Eylül 1915.

105 B.O.A. HR. MA. 1142/73, 10 Eylül 1915.

106 Tamm, 2 Mayıs 1915, "Düşman Tazyakalarının Alınacağı Tescaviz-Beyaz Bayrakların Hikmeti."

107 B.O.A. HR. MA. 1142/86, 11 Eylül 1915.

Düşman hastane gemilerini asker sevki ve direklerinde gözlemci görevliler bulundurarak suiistimal etmektedir.¹⁰⁸

İngilizlerin hastane gemileriyle Kızılhaç bayraklı çadırlarını askeri amaçla kullanmaya devam ettikleri çok net olarak görülmüştür.¹⁰⁹

Çatlakdere civarında görülen Müttefiklere ait bir piyade bölüğüne ateş açılması üzerine bölüğü bu ateşten kurtulmak için Kızılhaç bayrağı çektiği gözlemlenmiştir.¹¹⁰

6. Uçaklardan Atılan Propaganda Kağıtları

Gelibolu üzerinde uçan düşman uçakları tarafından bir takım bildiriler atılmıştır. Bildirinin kısaca özetі şu şekildedir: İngilizler; "Türk kardeşlerimiz, İngilizlerden aldıkları esirlerle kötü muamele yapıyorlar ve hatta kesiyorlar." demektedirler. Ortalıkta dolayan bu rivayetler tamamıyla yalandır. Yalanların 'tektip'ine en iyi şahit Mısır'daki savaşta alınan Osmanlı esirlerinin o günkü halidir. Esir düşükleri zaman aç, çıplak ve perişan olan Osmanlı askerlerine, İngilizlere hükümeti tarafından çok iyi bakıldığı, her türlü istihafatlarının temin edilmekte olduğu ve kendilerine ibadet serbestisi verildiğine yönelik iddialar ve beyanların asılsız olduğu; adı geçen yalanlara kulak vermeyip de esir düşmüş olan Mehmetçiklerin dinlenmesi gerektiği basınıımızda yer almıştır.¹¹¹

Propaganda çarpıklığı deva etmektedir;

"Çanakkale'de ve Gelibolu'da kahramanca savaşan askerlerimizi güya kandırmak amacıyla hiçbir şeyden utanmayan ve bütün işlerini yalanlar, yüzsüzlükler ve utamnazlıklarla yapmak isteyen düşman gence de uçaklarla bir takım kağıtlar atmışlardır. Tabii ki kahramanlarımız için yeni bir eğlence aracı olmaktan başka bir kıymeti olmayan bu kağıtlardan birisi aşağıdadır:

'Birinci Kirte muharebesi sırasında düşman uçakları faaliyetinde bulundu. Hareketleri yer yer keşif ve yakın hava desteği halinde görüldüyse de, daha çok Türkçe yazılmış propaganda kağıtları serpmekte uğraştlar. Bunların orta boy kağıtlara yazılmış olan metninde "Türkleri Almanlar kandırmış ve kendi

108 B.O.A. HR. MA. 1143/86, 20 Eylül 1915.

109 B.O.A. HR. MA. 1155/61, 27 Ekim 1915.

110 B.O.A. HR. MA. 1141/107, 4 Kasım 1915.

111 Tamm, 2 Mayıs 1915, "Pek Garip Bir Vesika-i Harp-İngilizlerin Kısacası."

çıkartılmasına savaşta sokmuştur. Baştaki hükümet bilerek Almanların oyununu oynamakta ve Türk halkını felakete sürüklemektedir. Türk halkı bu savaşta iseniyor. Bu yüzden İstanbul'daki halk isyana hazırlanıyor. Başkasının yerine tehlikeye atılmayız. Silahlarımızı bırakınız. Sizlere dost muamelesi yapılacaktır," anlamını taşıyan bir dil kullanılmakta ve esas olarak bu gerekisiz savaşın bırakılması telkin edilmektedir.... Yazık ki 1914'te Türk düşmanı olanlar, Türk ordusunun anayurt davasında ucuz propagandalara itibar etmeyeceğini, İstanbul'da ihtilal hazırlıkları ve halkın bu savaşta istemediği gibi Londra orijiniyi uydurma istihbaratın bizzat kendileri için çok büyük bir gaflet olduğunu Çanakkale'de döktükleri yüz binlerce kan kefaretiyle ve sayısız genç insanın mezarlarını da Türklerin bekleğine bırakarak çekildikleri gün anlayacaklardı.¹¹²

"Osmanlı esirleri Kahire'den yaklaşık birkaç mil uzakta gayet muntazam, ve müreffeh bir bahçede ikamet ediyorlar. Esirler olağanüstü rahhat olup, ikamet ettikleri kargur daire gayet havadardır. Elektrik ile donatılmış ve sağlık koşullarına uygun bulunmuş olduğu gibi, her biri için ayrı ayrı yataklar da tahsis edilmiştir. Esirlerin iaselerinin teminine dikkat ve önem gösterilmekte ve hepsine yığın yığın tabak yemekler verilmekte olduğu gibi sigara, sabun, diğer zaruri ihtiyaçları da karşılanmaktadır. Sultan Hazretleri Başınabeyhincisi vasıtasıyla esirlere sigaralar, sekerlemeler, hediye tılsan ve ırsal ve tevziyle esirleri tahlif buyurmuşlardır. Esirlere milli adetleri gibi sazlar ve sazendeler tedarik ve tertip edilerek zamanı hoş geçirmek için her gün eğlencelerdir. Esirlere Mısır'lı dostları tarafından seçilar, satranç gibi oyun takımları hediye edilmiştir. Esirleri ziyaret için her gün müraacaat eden ziyaretçilerin kabulüne müsaade edilmekte ve esirler ile mülakat eden bu ziyaretçilerin vizite defterine kayıt ve tahrir ettikleri hatıradan da mühtehim olacağı vecih üzerine esirlerin görüldüğü muameleden dolayı gerek esirler ve gerek ziyaretçiler onların memnun olmakta oldukları çok iyi anlaşılıyor. Esir subaylara ayrı daireler tahsis edilmiş ve onlara karyolalar, battaniyeler, çarşafar sandalyeler, kanepeler, masalar ve diğer gereçler verilmiştir.¹¹³

"Esirlerin yeme ve içmesine son derece özen gösterilmekte olup bunlara özel ahşaplar bulunarak yemekleri bu ahşaplar tarafından hazırlanmaktadır. Esirler günlük dört, dört buçuk şilin verilmektedir. Esirlerin kaldıkları bahçe içinde açığımız özel büfede her çeşit meyve, tatlılar ve diğerleri hazırdır ve

uygun fiyatla satılmaktadır. Esir subay ve askerler ile oradaki görevli personel arasında olağanüstü dostluk ve samimiyet mevcuttur."¹¹⁴

İngilizler tarafından esir edilen Osmanlı esirleri ile birlikte koruma altında bulundurulmakta iken bir şekilde kurtulup sonradan İstanbul'a dönen bir kişi anlatıyor:

"İngilizlerin eline esir düşmüş olan Osmanlı subay ve askerleri "Miadi" bölgesinde bulundurulmakta iken, daha sonra Mehmet Ali Paşa kalesi adındaki yere götürüldüler. Gerçi asker ile temas edemedim. Fakat epey zaman birlikte bulunarak sohbet ettiğim subaylarımızın hepsi ifadelerinden Osmanlı askerlerine gıda olarak yalnız bir parça ekme ile zeytin verilmekte olduğu ve gündüzleri taş naklinde çalıştırılmakta olduklarını öğrendim. Zaten subaylara verilen yiyecekler de askerlerinkinden pek farklı değildi. Öncelikle gördüm ki başlangıçta Osmanlı subaylarına İngiltere'de aynı rütbelilere yönelik maaşlara denk maaş verileceği tebliğ edilmiş olmasına rağmen, yüzbaşılara günlük dört buçuk şilin verilmektedir. Bu bedellerden iki şilini yemek ücreti olarak ellerinden alındıktan sonra geri kalanı bütün diğer zorunlu ihtiyaçlara harcanmak üzere ellerinden alınmaktadır. Subaylara yemek verilmesi işi bir müteahhide ihale edilmiştir. Müteahhidin verdiği yemekler hemen her gün süreli biber ve hyar dolmasından başka bir şey değildir. Ahçı, süreli olarak makarna ve et gibi yiyecekler de vermek istese de; bunlar da yağsız tuzsuz ve ağza alınmayacak derecede yavan/tatsız bir şekilde hazırlanmaktadır. Subayların ikametgahı beş altı küçük odadan oluşan kasvetli/karanlık binadır. Bu odalarda hava tavandan ağılmış ve tel örgülerle kaplanmış ufak pencereden girmektedir."

"Subayların odalardan dışarıya çıkması yasak! Yalnız bir defa iki gün devam etmek üzere subaylar her tarafı kapalı tek pencereci bir hastane otomobiline bindirilerek süngülu asker eşliğinde dönüşümlü olarak şehit içinde gezdirilmiştir. Sanki eğlence gezisi gibi aktarılan ve gerçekte sadece baştan sayma olan bu hücreli dolaşma esnasında otomobil hiçbir yerde durmayarak yine çile hanelerine dönmüşlerdir."¹¹⁵

7. Kutsal Mekanın Bombardmanı

Başkomutan Vekili adına V. Bronzart, Gazi Süleyman Paşa Türbesi ile civarındaki bombardımanıyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığına durumu bildiriyor:

112 Genelkurmay Çanakkale Cephesi II nci Kitap, s.321

113 BOA, HR. MA. 1140/22. 22 Ağustos 1915. "Kale-i Sultaniye Cephesindeki Kale-i Osmaniyeye Üzerine Düşen Taramdan

Uyak Vasıtasıyla Atilan Varakalardan Bir Nispeti"

114 Tanin, 23 Ağustos 1915. "Üzümmez İnsanlar"

115 Aynı yer.

İngilizlerin Agamemnon Zırhlısı 11 Nisan 1915'te yapılan bombardımanla Bolayır köyündeki Süleyman Paşanın bir küçük mescidin yanında bulunan türbeyi tahrip etmiştir.

Büyük oranda yıkılan eser, tekkâk edildikten sonra mahallin İngiliz zırhlısı tarafından bilerek hedef yapıldığı konusunda tam kanı oluşuyor. Türbe hiçbir askeri amaç için kullanılmadığı gibi oradaki köy de işgal altında olmadığı halde İngiliz Hükümetinin de katıldığı ve hükümlerine imza koyduğu La Haye Barış Konferansı sözleşmesine aykırı hareket etmesi; Osmanlı Hükümeti ile İngilizler arasında imzalanan anlaşma hükümlerine göre ibadet yerleri ve dinen mukaddes sayılan yerlerin dokunulmazlığı esas iken imzalanan anlaşmalara uyularak üzerine özel işaret konulmuş bir türbenin hedef alınması son derece düşündürüktür.

Buranın tahrip edilmesi İtilaf ordusunun kural tanımazlığını ve ne derece güvenilmez olduğunu bir kere daha haklı olarak ortaya çıkarmaktadır.

Basınımda konu Murat Hüdavendigârın kabriyle de ilişkilendirilmiştir.

“Balkan Harbi'nde Sırp ordusunun Hüdavendigârın Meschedine/sehitiğine ilismemesine karşılık; büyük devletler arasında sayılan İngiltere Hükümeti'nin bu haksız muamelesi; müteceviz İngiliz donanma ve ordusunun Sırpılardan kat kat yabani ve aşağı bir yaratılışa olduğunu ispat etmektedir. Mübarek türbenin insanlık tarihinin inlediği ve bütün Osmanlılarca ne derece önemli olduğu ortada iken bu zalimce uygulamasının şiddetle protesto edilmesi gerekmektedir. Bilginize...”¹¹⁶

8. Dümanın Savaşta Uluslararası Hakuk Kurallarına Aykırı Davranışları Karşısında Uluslararası Çözüm Arayışları

Cenevre sözleşmesi gereğince askeri hastane gemilerine asla saldırılmayacağına kararlaştırıldığı ve bu gemilerin nasıl boyanıp ne şekilde bayrak asacaklarının bildirildiği kayıt altına alınmıştır.¹¹⁷

Karşılıklı yazışmayla cevap niteliği kazanan dokuz belgede Enver Paşa'nın Amerika Büyükelçisi Mösyo Morgenthau'a ittiği durum tespiti ve çözüm önerileri konusu dile getirilmiştir:

116 BOA, HR, SVS, 2098/10, 20 Nisan 1915.
117 BOA, HR, SVS, 2098/12, 6 Haziran 1915.

Amerika Büyükelçisi Mösyo Morgenthau'nun, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız valandışların Gelibolu'ya yerleştirilecekleri yolunda Osmanlı devleti'nin alması olduğu kararın uluslararası hukuka aykırı olduğunu aktarmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Enver Paşa da, İngilizlerin savaşta uluslararası hukuk kurallarına aykırı olarak Enver bölgesi dışında bulunan Gelibolu ve Kızılbaş beyrağı taşıyan hastane gemileri ile sağlık hizmetlerinin verildiği birliklere ateş açıp Ezine, Havuzlar ve Halıpaşa Cifalığı'ndeki hastaneleri bombaladıkları, ölümlerin defnedilmesi ile ilgili işlemleri görüştürmek üzere gönderilen Osmanlı delegelerini, alkoydukları, hastane gemilerini askeri amaçla kullandıkları, Müdafaya ve Tekirdağ'daki yolcu gemilerine denizaltıları aracılığıyla saldırdıklarını ifade ederek aynıyla karşılıklı bulunmak zorunda kaldığını bildirmiştir.¹¹⁸

Dışişleri Bakanı tarafından 25 Mayıs 1915 günü Başkomutanlık Vekâletine gönderilen belge ise şu şekildedir:

“... (10 Mayıs 1915 tarihli ve 1048 numaralı tezkireye cevaptır.) İngilizler, Çanakkale muharebeleri esnasında, imzaladıkları uluslararası hukuk kurallarına aykırı olarak Maydos kasabasını ve o arada Kızılbaş bayrağını çekmiş olan hastaneyi topa tutuklarından bundan sonra gerek hastanelerimize gerek Marmarada sefer eden hastane gemilerimize saldırdıklarında elimizdeki sivil ve asker İngiliz esirleri hakkında buna karşı olarak en şiddetli tedbirlerin alınmasından geri durulmayacağı zaten daha önce Amerika büyükelçisi uyarılmıştır. Büyükelçi ile tekrar girişimde bulunmanın gerekli olup olmadığı konusunda İngiliz veya Fransızların bu yolda insani ve uluslararası anlaşma kurallarına aykırı tecessümleri tekrarlayıp tekrarlamayacağı konusunda”¹¹⁹ görüştür.

Başkomutan Vekili Enver Paşa'dan Haricîye Nezâretine ulaştırılan belgede ise:

“... (9 Mayıs 1915 ve 1934/1408 numaralı tezkere ile arz olunduğu gibi) bu defa da düşman uçaklarının, üzerinde Kızılbaş işareti olan Akbaş Tekkesi hastane çadırlarını bomba atarak tahrip ettiği ve şimdiye kadar dört defadır bu hukuk dışı davranışı sergileyen düşmanın elde edilen bir günlük emrinde özellikle hastane ve sargı merkezlerine top bombardımanı tavsiye edildiği görüldüğünden, daha önce değinildiği gibi düşman esirlerine şiddetin

118 BOA, HR, SVS, 2412/11, 3, 4, 22 Mayıs 1915; 11, 12, 16, 17, 26, 29, 31 Temmuz 1915.
119 BOA, HR, SVS, 2409/53, Babıalî Haricîye Nezâretî Umud-ı Sıvasiye Müdâriyesi Umumiyesi İngilizlerin Kara İdâli Divanije Hıfâfına İstisnâlerinden Dolayı İngiliz Esirlerine Olunacak Muamele.

yapılacağına Amerika Seferati aracılığıyla tekar İngiltere ve Fransa hükümetlerine bildirileceği konusu 23 Mayıs 1915....¹²⁰ işin ne kadar can sıkıcı olduğunu vurgulamaktadır.

Başkomutan Vekili Enver Paşa, 10 Mayıs günü İngilizler Çanakkale savaşları esnasında sabit balonları yardımıyla Maydos kasabası ve o arada Kızılay bayrağı çekmiş olan hastaneyi her türlü devletlerarası kural ve sözleşmeleri hiçe sayarak bombardıman ederek 30 kadar yaralıyı şehit etmişlerdir. Bundan dolayı bundan sonra gerek hastanelerimize ve gerek Marmara'da seyreden hastane gemilerimize bir saldırı yapıldığında, elimizdeki sivil ve asker İngiliz esirlerine karşı bilniukabele en şiddetli tedbirlerin alınmasından geri durulmayacağına Amerika Seferati vasıtasıyla İngiltere Hükümetine bildirilmesi konusunda Padişah'ın müsaade istemektedir,¹²¹

“(Başkomutanlık Vekâletine 9 ve 23 Mayıs 1915 tarihli ve 1408 ve 1086 numaralı tezkireye cevaptır.) İngilizlerin Çanakkale muharebeleri esnasında kendisinin ve diğer devletlerin ortaya koyduğu kurallar ve imzaları hiçe sayarak Maydos kasabasını ve Kızılay bayrağı çekmiş olan hastaneyi topa tutuklarından düşman uçaklarının Kızılay işaretli bulunan hastane çadırlarını bomba atarak tahrip etmelerinden dolayı Amerika Seferatine gerekli tedbiratları yerine getirme ve elimizdeki İngiliz ve Fransız esirleri haklarında şiddetli tedbirlerin uygulamaya başlanacağı duyulmuştur. Ancak düşman tarafından söylenen ve özellikle hastane ve sarğı merkezlerine bombardıman yapılması tavsiyesini içeren emir son derece önemli olduğundan, Amerikan Seferati ile ilgili görüşme içerikli ve 27 Mayıs 1915 tarihli belge¹²² meselenin ne kadar ciddi olduğunu bir kanıttır.”

Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın Dışişleri Bakanlığı'na 27 Mayıs 1915 tarih ve 66227/677 numaralı tezkireye cevabı ise şu şekildedir:

Yaralıların toplanma mahallerine ateş edilmesi hakkındaki emir Beşinci Ordu Komutanlığı'nın 3 Mayıs 1915 tarihli telgrafla bildirilen düşman telsiz-tegraflından alınarak elde edilmiş olduğu 31 Mayıs 1915 tarihli belgeye yansır,¹²³

120 BOA, HR. SYS. 2409/12, Osmanlı Ordu-yı Hümayvunu Başkomutanlığı Vekâleti Şube: 7 Numara: 2088/1806.

121 BOA, HR. SYS. 2409/21, 10 Mayıs 1915.

122 BOA, HR. SYS. 2409/53, Bahatî Haricîye Nezâreti Umur-ı Siyasiye Müdüriyeti-i Umumiyesi Kayıt Numarası: 6790/267, Çanakkale'de düşman karidele-i dâriyye hilafına hareketi.

123 BOA, HR. SYS. 2409/53, Osmanlı Ordu-yı Hümayvunu Başkomutanlığı Vekâleti Şube: 7 Numara: 2167/1889

“İşleri Bakanlığı'na:

1 Haziran 1915 tarih ve 24 numaralı tezkere üzerine düşman deniz alihlarının Marmara denizinde yolcu gemilerine tecâvüzdün çekimemiş olmalarına ve başkent sularında gözlemlenmiş bulgularına nazaran yakın yerlere işlemekte olan ufak vapurlara da saldırımları ihtimal dâiresinde olup, bu taktirde halk arasında galeyâna meydan verilmemek ve hükümetçe de düşman tebaası hakkında şiddetli tedbirler almaya davet etmemek üzere durumun acilen düşman devletlere tebliğiyle olumsuzlukların önünün alınması konusu Amerika Büyükelçiliğine tebliğ ve bu gemilerle hiçbir yolda askeri sevk-yât yapılmayacağı ilave edildi. Adı geçen vapurlara savaş araç-gereci ve asker bindirilmemesi Harbiye Nezâretine yazıldığı ve bu hüküm hakkında şimdiden düşman devletlerin dikkatlerinin çekilmesi Harbiye Nazırı Paşa ile görüşülerek uygun görüldüğü tezkerede ortaya konulmakta olup, ancak adı geçen vapurlarla asker nakliyesine devam edilip, Haydarpaşa'ya işleyen vapurlarda şu anda kafile kafile asker nakledildiği görüldüğünden, yanlış anlaşılmağa mahal verilmemesi için bu vapurlarla o yolda nakliyat yapılmaması konusunda gerekenlere gerekli talimâtın bugünkü tarihle Başkomutanlık Vekâletine bildirilen malumat olmak üzere beyân olunur, elendim.”¹²⁴

Türklerin bu konuda ne derece hassasiyet gösterdiklerini yansıtan nitelikli belgelerde ise şu hususlar dikkate değerdir:

Başkomutanlık Vekâletine:

31 Mayıs 1915 tarih ve 2168/1978 numaralı tezkire üzerine yaralıları nakledecek vapurlara düşman tarafından taarruza kalkışıldığı takdirde düşman esirleri hakkında zarara mukabele tedbirlerine baş vurulacağı Amerika Seferatine bildirildi.

Bilindiği gibi Cenevre Sözleşmesi kurallarının deniz muharebelerinin tatbikine dair 1907 La Haye Sülh Konvansiyonunda tanzim edilen 10 ncu bölümün birinci maddesinde ‘Askeri hastane gemileri yani devletler tarafından bilhassa ve sadece yaralıları, hastalar ve deniz kazasına uğrayanlar yardım maksadıyla inşa, tertip, teçhiz edilmiş, isimleri başlangıçta veya savaş esnasında ve her halde kullanılmadan önce, savaşın devletlere bildirilmiş olan gemileri, savaşın müddet ve devanınca her türlü saldırıdan korunmuş olacak ve tutuklanmayacak

124 BOA, HR. SYS. 2098/12, Bahatî Haricîye Nezâreti Umur-ı Siyasiye Müdüriyeti-i Umumiyesi

ve bekletilemeyecektir. Gemilerin tarafsız bir limanda bekletmeleri halinde haklarında harp gemileri gibi işlem de yapılmayacaktır.

İkinci maddesinde 'Masrafı tamamen veya kısmen halk veya resmen tanınmış yardım cemiyetlerine tesviye edilerek donatılmış olan hastane gemileri de mensup oldukları savaşan devlet tarafından kendilerine o konuda bir resmi görev verilmiş ve isimleri başlangıç veya savaş esnasında ve her halde kullanılan önce savaştığı devlete bildirilmiş ise taarruzdan masun ve zabt ve müsderefen korunmuşur. Gemilerin donanımı esnasında ve kesin donuşlerinde kendi tetiş ve nezâretinde bulunmuş olduklarını anlatan görevli memur tarafından verilmiş olan bir belgeye sahip olması gerektir' denilip hastane gemilerinin taarruzdan masuniyetleri esası konulmuştur. Bununla beraber bu gemilerin hiçbir askeri maksat için kullanılmaması ve hiçbir suretle savaşırların hareketlerine sekte vurmaması gerektiği gibi muharripier döndüncü maddede gereğince gemiler üzerinde tetiş ve muayene gerekir ise tevkîf hakkını bile hâizdirler. Bir de beşinci maddede 'Askeri hastane gemileri âlamet-i farika olmak üzere yaklaşıp bir buçuk metre eninde yeşil renkli yatay bir pervane ile dıştan beyaza boyanacaktır. İkinci ve üçüncü maddelerde adı geçen gemiler, yaklaşıp bir buçuk metre eninde kırmızı renkli yatay bir pervane ile dıştan beyaza boyanacaktır. Gemiler sandallarıyla hastane hizmetine tahsis edilebilecek olan küçük gemiler de aynı şekilde boyanacaktır. Bütün hastane gemileri kendilerini tanıtmak için tabi oldukları Hükümetin bayrağıyla beraber Cenevre sözleşmesinde Kızılay işaretli beyaz bayrağı ve bundan başka tarafsız bir hükümete mensup oldukları takdirde baş direğe, idaresi altında oldukları savasan hükümetin milli bayrağını takacaklardır...' denilmektedir.

Şu hale nazaran söz konusu gemilerin, yukarıda belirtilen maddelerin içeriği şartlarına sahip olmaları masuniyetlerinin temini için gerekli ve yalnız Kızılay bayrağının asılması yetmemekte bulunmakta olduğundan bahsedilen şartlar bir an evvel yerine getirilerek ve Günlühal Vapuru 61 ve 63 numaralı vapurların istenen şekilde getirilmesi ardından Amerika Büyükelçiliğine bildirilmesi istenmektedir.¹²⁵

E-11 denizaltısı, 1 Haziran 1915'te Yeşilköy açıklarında 700 yaralıyı taşıyan Lili Rikmers Türk Hastane Gemisi'ne hücum etti. Atığı topido hedefe isabet etmedi. Bu gemi beyaza boyanmış ve bordasında kırmızı boya ile hilal işaretleri ve direklerinde de Kızılay bayrakları bulunuyordu. Bu olay üzerine

hükümet, İngiliz denizaltılarının uluslararası hukuku ihlal etmekte olduklarını bir protesto ile bildirdi.¹²⁶

Haziran 1915'te İttifak Devletleri Türk hastane ve yaralıların bulunduğu sağlık kurumlarını ve sağlık araçlarını bombaladı. Türk Kızılay Cemiyeti bütün bu bombalama ve topa tuhma olaylarını Temmuz 1915'te Uluslararası Kızıllaç Komitesi'ne bildirdi. Bu şikayetlerden bir tanesi Eceabat ve civarındaki sağlık kuruluşları ve araçları ile ilgiliydi. Hatta Osmanlı Birlikleri Fransızların kendi birlikleri arasında yaptıkları bir felsiz konuşmasını dinleyerek bu konuşmayı da Cenevre'deki Kızıllaç Komitesi'ne ulaştırdı. Yazıda, felsiz mesajının, birliklere "Topçu atışlarını ve bombaları hastanelere ve Türk yaralıların toplama yerlerine yönlendirini!" emrini verdiği açıklanıyordu.¹²⁷

Bunlardan başka 14 Temmuz 1915 tarihinde Çanakkale'de Akbaş Limanı'nda bulunan Kızılay'a ait Günlühal Hastane Gemisi'yle 60 ve 63 numaralı hasta taşıyan gemilerin Kızılay Bayrağı taşımalarına rağmen bombalandığı yine Kızıllaç'a Kızılay tarafından yazılan şikayet yazılarından anlaşılmaktadır. 16 ve 17 Temmuz 1915 tarihlerinde de Gelibolu Yarımadası'ndaki Havuzladeresi'nde bir hastane ile 19 nou Piyade Tümeni'ne ait bir sığınma bölüğünün bombalandığını öğrenilmektedir.¹²⁸

İngilizlere'nin iddia ettiği, Enver Paşa tarafından şiddetle reddedilen bir iddiaya cevap belgelere yansımıştır: "Gelibolu Yarımadasındaki katalarınizi

¹²⁶ Boğaz Kom. Deniz Savaşları, s.16.

¹²⁷ Taşkın, a.g.m., s.107.

¹²⁸ Aynı yer. Bu gelişmeyi Cenevre Uluslararası Kızıllaç Komitesine Başkani'na ulaşaran Kızılay Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Beşim Öner anlatı yazı şöyledir: "14 Temmuz 1915'te, Günlühal adlı Kızılay hastane gemisi, 60 ve 63 numaralı sağlık hizmetlerini ayrıca ve Kızılay bayrağı taşıyan üç hastane gemisi Çanakkale Akbaş'ın bulunuyordu. 60 numaralı gemi yaralıları Günlühal hastane gemisine taşıyordu. Bu sırada bir dıştan uçan bomba attı. Bomba gemi ile ribun arasına dışta ve üç işçinin ölümü ile sekizinin yaralanmasına sebebiyet verdi. Ayrıca ikinci taru yapan uçak yine bir bomba attı. 63 numaralı gemide de hasara ve denizci İbrahim'in ölümüne sebep oldu. (Paragraf Baş) 16 Temmuz günü bir başka dıştan uçak, Gelibolu Yarımadası'ndaki Havuzladerede bulunan sağlık kurumlarını izertece bomba attı. Dört kişiyi öldürdü ve sekiz kişi yaralandı. Bu sağlık kurumları da Kızılay amblemli bayrağı taşıyorlardı. (Paragraf Baş) 17 Temmuz günü saat. 19 nou Piyade tümeninin bir sığınma bölüğü bir dıştan uçandan atılan bombalara hedef oldu. Oysa sığınma bölüğünde konuşu açkça belirlendi ve Kızılay bayrağı ile de bildirilmişti. (Paragraf Baş) 25 Temmuz 1915'te akşam saat 18.30 sularında, 6 dıştan uçak, savaşı başından beri bir hastanenin bulunduğu Halil Paşa Çiftliği'nin üzerinden uçmuş ve hastanenin konuşu açkça bir şekilde görüldüğü ve Kızılay bayrağı ile de bildirildiği halde buraya 12 bomba atmıştır. Bu bombalar hastanede bulunan yaralıları seçkinin öldürmü ve 12'sini de tekrar yaralamıştır. Bu bombardıman sonunda çıkan yangın hastaneyi de tamamen yok etmiştir. (Paragraf Baş)1907 La Haye sözleşmesine aykırı bu yeni ihalleri, daha önceki de hatırlamak bildiri, protestomuzla gemeli işareti yaptırmasını rica ederiz. Saygılarımızla..."

takviye için hastane gemileriyle Marmara'dan asker naklettiğimize dair olan İngiliz beyanı pek belirgin bir yalandır."¹²⁹

Kızılây Başkanı ve Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Halil Paşa, Uluslararası Kızılhaç Komitesine 1 Eylül 1915'te şu telgrafı çekiyor: "30 Ağustos'ta Çanakkale önlerinde bulunan İngiliz-Fransız donanması, muharebe hattının uzayında bulunan Akbaş askeri hastanesini bombalamıştır. Top mermilerinden dördü hastaneye isabet etmiş ve iki kişi ciddi şekilde yaralanmıştır. Kabul edilemez bu saldırı Geneva Anlaşmasının La Haye Konferansının 21. maddesinin ihlalidir. Osmanlı Kızılây'ının başkanı olarak bu şikâyetlerimizin İngiliz ve Fransız Kızılhaçlarına iletilmesini rica ederim."¹³⁰

9. Türklerin İnsanüstü Davranışları

Türk askerlerinin savaş kurallarına uygun tavrı ve nezaketinin sınırsız bir övgüye layık olduğu yerli-yabancı basın dünyasında etkin şekilde yer almıştır. Düşmanın pek çok hileli davranışlarına rağmen, Türkler tarafından "gemilerin hastane gemisi olduğuna dair üzerlerinde bir işaret yok idi. Buna rağmen bunlara ateş edilmiştir... Mütamadıyen yaralı nakletmekte olan düşman gemileri topçu ateşlerimizle izaç edilememektedir...." ifadeleri geniş kitlelere duyurulmuştur.

Reuter Telgraf Ajansı Çanakkale muhabirinden aşağıdaki telgrafi almıştır:

"Türkler pek mertçe ve asilce bir tarzda savaş yapmaktadırlar. Bunlardan biri şiddetli bir ateş altında olduğu halde askerlerimizden birinin yarasını sarımsı, diğer bir Türk neferi de yaralı bir Avustralyalı neferin yanına bir şişe su bırakarak insani harekette bulunmuştur. Mert Türk askerinden bir diğeri de İngiliz siperlerinden uzak bir mevkide yaralı düşüp saatlerce aç ve bitap düşmüş olan bir İngiliz askerine ekmek vermek büyüklüğünü göstermiştir. Türklerle müsademetede bulunan İngiliz askerlerinin hemen hepsi Türkler tarafından İngiliz esirlerine pek güzel muamelede bulunulduğunu içeren ortak görüşe sahiptirler."¹³¹

"Bölge sahiline üç büyük düşman nakliye gemisi yaklaşıp çatana ve mavnalarla surekli yaralı nakledildiği gözlemlenmiştir. Gemilerde de hastane

129 BOA, HR. SVS. 21793, 17 Temmuz 1915.

130 Trabzon, a.g.m. s. 108-109.

131 BOA, HR. MA. 113596, 20 Temmuz 1915.

gemisi olduğuna dair üzerlerinde bir işaret yoktu. Buna rağmen bunlara ateş edilmemiştir."¹³²

Aşağıdaki mektubun Harb Matbuat Karargâhı vasıtasıyla gazetelerle neşrettilmesi rica edilmiştir:

Batık E-15 numaralı denizaltı mürettebatından Thomas O'Neil isimli İngiliz askerine Manchester'daki anne ve babası tarafından gönderilen mektup Askeri ve sivil sağlık personelinizin savaş centilmenliklerine ayna tutmuştur:

"Aziz oğlum,

Göndermiş olduğunuz mektubu aldık. Dinleniyor olmanızdan dolayı ne kadar memnun olduğunuzu tariften âcizim. Siz ve E-15'e mensup arkadaşlarınızın İngiltere'de bile ulaşamayacağınız kadar subay efendilerle hastabakıcılardan görmüş olduğunuz iyi muamele ve insani davranıştan dolayı memnuniyet ve bahçiyarlığımızı bildiririz.

Nelli de bizim gibi bu subay efendilerle hastabakıcılara ne yolda teşekkül edebileceğini bilememektedir. Size sigara ve çikolata gönderiyoruz. Bunların ulaştığını bildiriniz ki daha gönderelim. Zira subay efendilerle hastabakıcıların gönderilen sigara ve çikolatalardan edeceğimiz ikramı kabul etmeleri bizi son derece sevindirmiş ve bahçiyar edecektir. Nelli gayet iyidir. Fakat kendisine mektup yazacak hale gelmenize sabırsızlıkla beklemektedir. Yüzünüzün iyileşmekte olduğundan dolayı çok sevindikimiz gibi bu mektup ulaşmaya kadar kolunuzun da sifa bulunmuş olacağını ümit ve temenni ederiz. Bütün akraba ve dostlarınız kendilerinin size hatırlatmalarını rica ediler. Babanız subay efendilerle hastabakıcılara minnet duyularını arz ederler, İngiltere'de bile daha fazlasına ulaşamayacağınız şekilde tedavi edildiğinizi ve istirahatınızın sağlandığını duyuran mektubunuz bizim için cidden pek kıymetlidir. Mektubuma artık son veriyorum. Geceviz hayır olsun ve Yüce Tanrı sizi takdis etsin.

Sizi seven peder ve valideniz

Mösyö ve Madam O'Neil"¹³³

"Matbuat Müdürüyet-i Umumiyesi"¹³⁴ ne" şeklinde başlayan diğer bir arşiv belgesini de araştırmacı kuşakların dikkatlerini konu hassasiyetine çekmek için ele almakta yarar görmekteyiz;

132 BOA, HR. MA. 113367, 2 Temmuz 1915.

133 BOA, HR. MA. 113665, 31 Temmuz 1915.

“ Londra’da müntesir Times gazetesinin fi 29 Temmuz sene [1]915 tarihli nüshası Reuter Ajansının İngiliz gazetelerine verdiği aşağıdaki tebliği içerip gazetelerde yayımlanması rica olunur:

Çanakale’de 30 Nisan 1915 tarihinde Türkler tarafından batırılan AE-2 demiraltısının süvarisi olup Osmanlı yetkililerine esir alınan Bahriye Kidemi Yüzbaşı Staker tarafından Malta’da bulunan bir dostuna gönderilen mektubun tercümesidir: “Rahatım pek yerinde, ummadığımız oranda iyi muamele görmekteyiz. Bundan dolayı hiç merak ve endişe etmeyiniz. Arkadaşlarımız ile birlikte ilfter etmeğe ve onlar ile beraber günlük idman yapmağa izin vermeleri pek büyük lütfüfârlıktır. Burada altı Rus, iki Fransız, iki Avustralyalı ve altı da İngiliz beraber bulunmaktayız.”¹³⁵

Sonuç

Savaş denildiğinde; her an akla gelmedik istisnasız ölünler, yaralanmalar, çaresizlikler, çözümsüzlükler, hastalıkların yanı sıra, pek çok milletin altına imza koyduğu “kuralına uygun savaş yapma” prensipleri de neyse ki belirli kriterlere bağlanmışır. Bu kural-kriterler istisna kabul etmez oldukları için her savaşta olduğu gibi aslında Çanakale muharebeleri için de geçerlidir.

6 Temmuz 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ndeki çerçeveye uyularak; hem karada, hem de denizdeki sağlık kurumu, kuruluş ve araçlarına Kızılay bayrağı, belirlenen ölçülere ve prensiplere uygun olarak çekilmiştir.

Üzülerek belirtmek gerekir ki, dönemi açısından çağdaş bir görünüm sergileyen İngiltere ve Fransa, bu muharebelere uluslararası savaş kurallarına uymayan pek çok uygulamaalara girişmiş ve bunu savaş boyunca da sürdürmüştür.

İtilaf kuvvetlerinin pek çoğu insanlık dışı olarak nitelenebilecek savaş kurallarını hiçe sayan davranışlar sergilemeleri, Türk yetkili birimleri tarafından, Cenevre Uluslararası Kızılay Komite Başkanlığı’na ve Amerika büyükelçisine bildirilir; bu birimler aracılığıyla İngiltere ve Fransa hem protesto edilir ve hem de uyarılmaları istenir.

134 Başın Genel Müfâdâlığı
135 BOA, HR. MA., 113927, 15 Ağustos 1915.

Fakat savaş içinde bu kuralara çoğu zaman uyulmamış; 1914 yılı Ağustos ayından savaş sonuna kadar çeşitli sağlık kurumu, denizdeki sağlık araçları, sivil alanlar ve yerleşim yerleri yukarıda belirtilen sözleşmelere aykırı biçimde saldırılara hedef olmuştur.

Anlaşma dışı davranışlar sürüp giderken hükümet yetkilileri, askeri sorunlu birimler, Kızılay Cemiyeti ve basın, sesini duyurmak için büyük çabalar harcamıştır. Bu çabalardan birisi de kamuyu aydınlatmak olduğu için bu konuda pek çok haber, yazı ve fotoğrafın da yer aldığı dönemin medyası üzerine diğen görevi olabildiğince yapmaya çalışmıştır.

Maydos üzerinde uçarak şehre ve billassa üzerinde Kızılay işareti bulunan hastaneye bombalar atılmışlardır. Gelibolu kasabasını rahatlıkla bombardıman etmişlerdir. İngiliz gemileri yine hastanelere saldırmışlardır. 500 yataklı Gelibolu Hastanesi bir tepenin üstündedir ve bütün yakatlar dolu ve çoğunda iki kişi yatmaktadır.

Kızılay işareti olan Akbaş Tekkesi hastane çadırlarını bomba atarak tahrip ettikleri.. dört defa bu hukuk dışı davranışı sergiledikleri.. özellikle hastane ve sarğı merkezlerine top bombardımanı tavsiye edildiği teilsizlerden duyulmaktadır...

Çanakale’de Akbaş Limanı’nda bulunan Kızılay’a ait Günhâhal Hastane Gemisi’yle 60 ve 63 numaralı hasta taşıyan gemilerin Kızılay Bayrağı taşımalarna rağmen bombalanmıştı.

Kızılay işaretleri bulunan Celil Paşa Hastanesi’ne bombalar atılmıştır. Ezine’deki hastane binası bombalanmıştır. Hastanenin cephesi yıkılmış ve bir hasta nefer ağır bir şekilde yaralanmıştır.

Kızılay işaretleri bulunan Halilpaşa Hastanesi’ne bombalar atılmış, Kilitbahir civarında Ağaderesi mevkinde etrafı pek çok Kızılay bayraklarıyla donatılmış olmasına rağmen bombalanmış; Galataköyü’nde üzerinde yatay Kızılay işaretlerini taşıyan bir hastanemize diğman uçağı bombalar yağdırmıştır!

Akbaş askeri hastanesi bombalanmıştır...Tursun köyündeki hastanemize ateş açmış ve bu etki ile hastanede yedi asker şehit ve bir asker yaralı olmuştur.... Eylül 1915’te Çanakale Hastanesi uçaklarla bombalandı.... 17 Aralık 1915’te Yalova’daki Türk hastanesinin bombalandı....700 yaralıyı taşıyan Lili Rikmers Türk Hastane Gemisi’ne saldırdı....

Görüntü tanıklarından biri olan Mumin Mustafa defalarca cereyan eden bu tür vahşice davranışlar için : "Bütün bombaların Çamburnu hastanesinde yatan yaralıları ve hastalarımızın tam başı ucunda patladığını görüyordum. Dikkat ederek anlamak istiyordum. Acaba bu uçaklar medeniyet davacılarından hangi millete aittir?" demekle yetiniyor.

Gazeteler 6 Mart 1915 tarihinden itibaren Adalar Denizi sahilinde de İzmir, Papazlık, Dikili, Ayvalık ve Sarımsak gibi askeri korumadan uzak açık mevzilere bazı düşman kruvazörlerin bombardıman ettiklerini aktarmıştır.

Kumköyü ve Yenişehir Köyü tünyüle yarıp yıkılmıştır....18 Mart Muhabirlerin gözlemleri şöyledir: Bu gece Çanakkale hala yanıyor. Herkes yarın ne olacağına beklemektedir...Yeniköy bombardımanında bir şehit vardır. Ahaliden de bir kadın telef, iki erkek ve bir kız yaralı olmuştur...22 Nisan 1915 Perşembe günü düşman uçakları tarafından Maydos (Eceabat'a atılan bombalar eli kişiyi öldürmüştür...23 Nisan tarihinde düşman uçaklarından Eceabat üzerine atılan 10 bomba, halkın 16 kişinin vefatına, 9 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. İki Müslüman yaralı hanımefendi haric tamamı kasaba Rumlarından oluşan isimlerin olduğu liste yayımlanmıştır...30 Nisan günü Kabatepe önlerinde mevki alan Lord Nelson muharebe gemisi aşırıma ateşi ile Çanakkale şehrini bombardımana tuttu. Şehir içerisine düşen 15 kadar merminin altı yerde çıkardığı yangınlar iki gün devam etti...Küçük ve Büyük Anafarta köylerinin bir kısmı yandı...Balon gözlemlerisiyle Gelibolu kasabasını bombardıman etti. Kasabada yer yer yangınlar çıktı. Buradaki erzak ve cephane depoları Akbaş, Nara ve Lapseki'ye kaldırıldı....25 Haziran 1915 günü Çanakkale'ye endirekt top atışı yapılmış ve yirmi beş kadar mermi atılmıştır. Şehrin Çay mahallesi ile Fatih mahallesi ile civarı yanmıştır...

Savaşta kullanımı yasak olmasına rağmen "Bugünlerde düşman çoğunlukla domdom kurşunu kullanıyor" belge ve haberleri sık sık gündeme gelmektedir. Hastanelerde ameliyat sonucu yara noktalarından domdom kurşunu çıkan erlerden birkaç örnek verilmiştir.

Haziran ayından itibaren Arburnu'ndaki düşman topçu mermileri içinde fena kokulu gaz yayyan patlayıcı maddeler kullanılmaktadır. Fena kokulu gaz kullandıkları haberi gündemdeki yerini sık sık korumaktadır.

Düşman monitörünün Arburnu önünde açılan ağıza bir hastane gemisini kendisine siper yaparak mevzilerimize ateş açtığı görülmüştür. Hastane işaretini taşıyan gemilerin düşman tarafından asker nakliyesinde kullanıldığı ve bunlarla karaya asker çıkardıkları görülmüştür.

Düşmanın pek çok hileli davranışlarına rağmen, Türkler tarafından "gemilerin hastane gemisi olduğuna dair üzerlerinde bir işaret yok idi. Buna rağmen bunlara ateş edilmemiştir.

Reuter Telgraf Ajansı Çanakkale muhabirinden aşağıdaki telgraf almıştır:

Türkler pek merce ve asilce bir tarzda harp etmektedirler. Bunlardan biri şiddetli bir ateş altında olduğu halde askerlerimizden birinin yarasını sarmış, diğer bir Türk neferi de yaralı bir Avustralyalı neferin yanına bir şişe su bırakarak insaniyet hareketinde bulunmuştur. Mert Türk neferlerinden bir diğeri de İngiliz siperlerinden uzak bir mevkiye yaralı düşüp saatlerce aç ve bitap düşmüş olan bir İngiliz neferine elmek vermek büyüklüğünü göstermiştir.

Çanakkale'de ve Gelibolu'da kahramanca harp eden askerlerimizi güya kandırma fikriyle hiçbir şeyden utanmayan ve bütün işlerini yalanlar, yüzüstünlükler ve utanmazlıklarla yapmak isteyen düşmanlarımız gecende uçaklarla bir takım kağıtlar atmışlardır. Tabii ki kahramanlarımız için yeni bir eğlence aracı olmaktan başka bir kıymeti olmamıştır.

Türk yetkililer tarafından düşmanın savaşta uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranışları karşısında uluslararası çözüm arayışları sürekli sürdürülmüştür. Türk Kızılai Cemiyeti bütün bu bombalama ve topa tuma olaylarını Temmuz 1915'te Uluslararası Kızılai Komitesi'ne bildirmiştir.

Kızılai'a ait Gülhhal Hastane Gemisi'yle 60 ve 63 numaralı hasta taşıyan gemilerin Kızılai Bayrağı taşımalarına rağmen bombalandığı yine Kızılai'a Kızılai tarafından yazılan şikayet yazılarından anlaşılmaktadır.

İngilizlerin Agamemnon Zirhlisi tarafından 11 Nisan 1915'te yapılan bombardımanla Bolayır köyündeki Süleyman Paşa mezhumun bir küçük mescedin yanında bulunan türbe tahrip edilmiştir. Türbenin hiçbir askeri maksat için kullanılmadığı gibi oradaki köy de işgal altında olmadığı halde İngiltere Hükümetinin de katılımı ve hükümlerine imza koyduğu La Haye Barış Konferansı sözleşmesine ve ayrıca Umumî Harp esnasında Osmanlı Hükümeti ile İngiltere arasında imzalanan anlaşma hükümlerine göre ibadet yerleri ve dinen mukaddes sayılan yerlerin masuniyeti gerekirken imzalanan anlaşmalara uyunarak türbe özel işaret konulmuş bir türbenin hedef alınması hükümet nâmnını taşıyan bir heyet için medeniyet ve insaniyetle bağdaştırmak mümkün değildir.

Özetle, çağdaş dünyada bir daha yaşanmaması dileğiyle gündeme getirilmiş; uygar dünyanın dikkati bir defa daha bu konuya çekilmek istenmiştir.

KISALTMALAR

AÇASAM Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi

ATASE	Genelkurmay Başkanlığı Arşivi
BEO	Bab-1 Ali Evrak Odası
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. EUM. 3. Şube	Dahiliye Emniyet-i Umumiye 3. Şube
DH. EUM. 7. Şube	Dahiliye Emniyet-i Umumiye 7. Şube
DH. EUM. KLH	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Hususi
DH. EUM. KLU	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumi
DH. EUM. LVZ	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Levazım Kalem-i
DH. EUM. SSM Müdüriyeti	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyr ü Sefer
DH. EUM. VRK	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası
DH. KMS	Dahiliye Kalem-i Mahsus
HR. MA	Hariciye Matbuat
HR. SYS Hariciye Siyasi	
i. HB	İrade Harbiye
i. TAL	İrade Taltifat
MB	Mabeyn-i Hümayun
MB	Mabeyn İrade
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları
Y. PRK. ASK	Yıldız Perakende Askeri Maruzat
BDH	Birinci Dünya Harbi

Kls.	Klasör
Dos.	Dosya
F.	Fasikül
Yaklaşık olarak askeri birliklerin sayıları	
Manga	10 asker
Takım	(3-4 Manga) 30-40 asker
Bölük	(2-3 Takım) 120-130 asker
Tabur	(3 Bölük) 500-600 asker
Alay	(3 Tabur) 1200-1500 asker
Tugay	3000 asker
Tümen	10.000 asker

KAYNAKÇA

Arsiv Belgeleri

- ATASE Arşivi, 4/8747, Kls. 3474, D. H.4, F. 1-15
 ATASE Arşivi, 1/217, D. 51, Def.2, S.34
 ATASE Arşivi, 4/8747, Kls. 3474, D. H.4, F. 1-15
 BOA, HR. SYS, 2412/11
 BOA, HR. SYS, 2409/53
 BOA, HR. SYS, 2098/12
 BOA, HR. MA, 1137/55
 BOA, HR. MA, 1138/1
 BOA, HR. MA, 1138/12
 BOA, HR. MA, 1139/3
 BOA, HR. MA, 1123/8,

- BOA, DH. EUM, VRK, 14/82
 BOA, DH. EUM, VRK, 14/87
 BOA, MV, 197/111
 BOA, BEO, 326410
 BOA, HR. SYS, 2409/21
 BOA, DH. EUM, VRK, 25/35
 BOA, HR. MA, 1134/52
 BOA, HR. MA, 1125/44
 BOA, HR. SYS, 2182/1
 BOA, HR. MA, 1155/72
 BOA, HR. SYS, 2411/3
 BOA, HR. SYS, 2110/8
 BOA, DH. EUM, VRK, 25/33
 BOA, HR. MA, 1134/7
 BOA, HR. SYS, 2411/25
 BOA, HR. MA, 1134/24
 BOA, HR. SYS, 2098/10
 BOA, HR. MA, 1140/22
 BOA, HR. MA, 1136/5
 BOA, HR. MA, 1135/96
 BOA, HR. MA, 1133/67
 Askeri Eserler

Çanakkale Boğaz Komutanlığı, Çanakkale Deniz Savaşları 1915, İstanbul 2004.

Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı** (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915), Ankara 1993.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap Amfibi Harekat,** Ankara 1978.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt 3 nci Kitap Çanakkale Cephesi Harekatı** (Haziran 1915-Ocak 1915), ATASE Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1980.

Anılar

Aziz Kaylan, **Çanakkale İçinde Vurdular Beni, Tercüman 1001 Temel Eser** Yay., İstanbul 1984.

Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey, (Günümüz Türkçe'sine Aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya) **Çanakkale Deniz Savaşları Günüğü** (1914-1922), İzmir 2004.

Münim Mustafa, **Cepheden Cepheye 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulduğum Srada Cihan Harbinde Kanal Ve Çanakkale Cephesine Ait Hatıralarım,** İstanbul 1940, s. 38

Makaleler

Hikmet Feridun Es, "İlk Türk Hastabakıcısının Hatıraları", **Yedigün,** 12. Haziran 1935.

Bulletin International des Societes de la Croix- Rouge, Geneve: 1915, s.443-444'ten naklen Cemalettin Taşkıran, "Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (AÇASAM),** S. 1, Mart, Çanakkale 2003

Basın

İkdam, 8 Temmuz 1915. Başyazı, "Düşmanların Küçüklüğü",

İkdam, 2 Mayıs 1915. "Düşman Tayyarelerinin Alçakça Tecavüzü,"

İkdam, 12 Nisan 1915, En Son Haberler, "Hiddet ve Tehevürlerini Teskin İçin",

İkdam, 16 Mart 1915, "Bolayır ve Civarında Serseri Mermiler.",

İkdam, 1 Mayıs 1915, "Bir Müşahidin Beyanı."

İkdam, 18 Mayıs 1915, "Alçakça Bir Tecavüz ve Netayıcı.."

Tanın, 2 Mayıs 1915, "Düşman Tayyarelerinin Alçakça Tecavüzü-Beyaz Bayrakların Hükümeti."

Tanın, 23 Ağustos 1915, "Utannaz İnsanlar."

THE NON-CONTRACTUAL ACTS OF ENTENTE POWERS DURING THE WAR

When the word "war" is uttered; mainly unexceptional deaths, injuries, urgencies, chaos and illnesses come to mind yet hopefully, principles of "making war in accordance with rules" are obliged to certain criteria with the approval of many nations. These rules-criteria are then valid for, Çanakkale battles as no exception is accepted.

Depending on the framework of The Geneva Contract, dated July the 6th, 1906; the flag of Red Crescent was hoisted at the health associations, foundations and vehicles both on land and sea, conforming with the mentioned measures and principles.

Unfortunately this war, England and France which present a modern aspect regarding the period; have gone into many applications that do not comply with international war rules, continuing this till the end of the war.

The behaviors of the Entente Powers, many of which can be defined as inhumane, were notified to the Presidency of Geneva International Red Cross Committee, and to the American Ambassador by Turkish authorized sections. England and France were both protested and asked to be warned via these sections.

However, these rules were mostly violated during the war and several health associations, health vehicles on sea, many civil areas and setting areas were exposed to attacks in a way that does not fit with the contracts mentioned above.

While non-contractual acts kept going, the governmental authorities, army sections, Red Crescent Association and media have struggled so much to make their voices to be heard. As one of these endeavours was to inform the public, the media of the period has done its best through news, articles and photographs.

Flying over Maydos, they have bombed the city, especially the hospital that was marked with the sign of Red Crescent. They have bombed the town of Gallipoli without any hesitation. The English warships have also attacked hospitals. The Gallipoli Hospital used to lie on a hill with its 500 beds, and all of the beds were full, mostly with two people on each.

It was heard out of the radios; that they have destroyed hospital tents on Akbaş Lodge, all marked with the sign of Red Crescent... That they have repeated this illegal act for four times... That especially cannon-ball bombing on hospitals and wound-care units was advised.

The Gülhihal Hospital Ship of Red Crescent at Çanakkale, Akbaş Harbour, was bombed together with two ships, number 60 and 63, bgoiph carrying patients. All the subjects used to carry the flag of Red Crescent.

CelilPaşa Hospital, marked with the sign of Red Crescent, was bombed. The hospital building in Ezine was bombed; the front of the hospital was devastated and a soldier patient was badly injured.

Hali Paşa Hospital, marked with the sign of Red Crescent was bombed, the Ağaderesi area around Kilitbahir was bombed although being decked out with many flags of Red Crescent. An hospital in Galataköy which has a horizontal marking on, was also bombarded.

Akbaş military hospital was bombed. The hospital in Turşun village was shot and seven soldiers were dead while one was wounded. Çanakkale Hospital was bombed by planes in September, 1915. The Turkish hospital in Yalova was bombed on December the 17th, 1915. Lili Rikmers has attacked on Turkish Hospital ship, carrying 700 wounded people.

Münim Mustafa, one of the witnesses, describes this ongoing violent act shortly as: "I noticed that all the bombs were exploding right by the side of the wounded people and the patients in Çamburnu Hospital. I tried to focus my attention to figure out. That which nation of the civilization suitors did these planes belong to?"

Newspapers stated that certain enemy cruisers have bombed open areas on Adalar Sea coast; like İzmir, Papazlık, Dikili, Ayvalık and Sarımsak, far from military defense.

Kumköy and Yenişehir villages were totally destroyed... Some of the observations of March, the 18th signallers were as follows: Tonight Çanakkale is still on fire. Everybody is waiting for what tomorrow may bring... We have a martyr at Yenköy bombing... Out of the civilians a woman died and two boys and a girl were wounded... Fifty people were killed by the bombs thrown on Maydos (Eceabat) by enemy planes, on April the 22nd, 1915. Ten bombs that were thrown on Eceabat by enemy planes on April the 23th, caused 16 civilians' death and 9 civilians' injuries. The name list, consisted of all Greek living in the

town except two wounded Muslim ladies, was declared... On April the 30th, the warship Lord Nelson bombarded Çanakkale by indirect fire. The fires on six places in the city, set by 15 bullets, lasted two days. Some parts of Kızılk and Büyük Anafarta villages burned. The town Gallipoli was bombed through balloon watching. In the town, there were fires at several places. The stocks of food and armament were transferred to Akbag, Nara and Lapseki... On June the 25th, 1915 Çanakkale was bombed by indirect cannon-ball fire and about 25 bullets were thrown. Çay and Faith districts of the town burned...

Although prohibited for use at war, documents and news stating that "Nowadays the enemy mostly uses domdom bullet openly came out. Some examples of the soldiers shot by domdom bullet were given.

Dating from June, the enemy at Arburnu used explosives that spread gase with bad odours. The news of the use this gase kept its place on the agenda.

It was noted that in Arburnu enemy monitor has fired on our positions by sheltering behind an hospital ship. It was also stated that the ships, marked with the hospital sign, were used for soldier transferring and landing of the soldiers. Despite many tricky acts of the enemy, ships were not attacked.

The following telegram was received by Reuter Telegram Agency, Çanakkale signaller:

Turks fight with a noble and brave manner. One of those have bandaged one of our soldiers's wound despite he was under fire and another has left a bottle of water beside a wounded Australian soldier, acting humanistic. A brave Turkish soldier has given bread to an English soldier who was injured somewhere far from the English shields; tired and hungry for hours.

With the hope of convincing our soldiers fighting bravely in Çanakkale and Gallipoli, our enemies have thrown some papers from planes; with no shame and in lies. Of course these papers have no meaning other than entertainment.

The search of Turkish authorities for an international solution for these internationally illegal acts of the enemy. Turkish Red Crescent Association has notified all these bombing and boarding acts to the International Red Cross Committee in July, 1915.

The complaint writings by Red Crescent to Red Cross also presents the bombing of Gülhihal Hospital Ship and the ships, number 60 and 63, both carrying wounded people despite carrying the flag of Red Crescent.

On April the 11th, 1915 a mausoleum of Süleyman Paşa near a small mosque in Bolayır Village was destroyed by the bombing of the English Agamemnon Battleship. The mausoleum was not used for military purpose and and the village was not occupied. According to La Hayé Peace Conference Contract signed also by the English Government and the agreement conditions signed between the Ottoman Government and England during the Public War; places of worship and sacred areas should be kept under security. Therefore for a commission of the government to direct at a mausoleum marked with private signs conforming the contracts, does have no compliance, with concepts of civilization and humanizm.

Shortly, this subject was brought on the agenda with the aim of drawing the world's attention on this matter.